

Osmanlı Ceza Yargılamasında Müstantik (Sorgu Hâkimi)

The Investigating Judge in Ottoman Criminal Proceedings

İbrahim ÜLKER¹

¹Doktor Öğretim Üyesi, Selçuk Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Hukuk Tarihi Anabilim Dalı, Konya, Türkiye

ÖZ

Kişilerin yargılamaya tabi tutulup tutulmamaları kararının verileceği soruşturma aşaması kişilik haklarının korunması açısından çok önemlidir. Soruşturma aşamasının önemi nedeniyle bazı hukuk sistemleri savcı dışında sorgu hakimine de bu süreçte çeşitli görevler vermiştir. 1879 yılında Fransız Ceza Usul Kanunu temel alınarak yapılan Ceza Usul Kanunu ile Osmanlı ceza yargılamasında önemli değişiklikler yapılmıştır. Sorgu hakimi Osmanlı hukuk sistemine bu kanunla dahil olmuştur. 1879 yılından sonra yenilenen Osmanlı ceza yargılamasında sorgu hakimi, tahkikat aşamasını yürüten ana öge olarak düzenlenmiştir. Suçüstü halinde doğrudan tahkikat yapabilen sorgu hakimi normal durumlarda savcıdan gelen bir talepname ile harekete geçer. Olayın aydınlığa kavuşturulması için kanunun kendisine tanıdığı yetkileri kullanarak tahkikat aşamasını tamamlar. Bu aşamada dosyayı savcıya tekrar gönderir ve savcının iddianamesini aldıktan sonra dosya kapsamını düşünerek özgür iradesi ile zanlı hakkında kamu davası açılıp açılmayacağına karar verir. Cumhuriyet döneminde de Türk yargı sisteminde varlığını devam ettiren sorgu hakimi, 1985 yılında yapılan yasal değişiklikler ile hukuk sisteminden çıkarılmıştır. Bu çalışmada Osmanlı ceza hukukunda sorgu hakiminin atanması, görevleri, kararları ve bu kararlara karşı itiraz yolları ele alınmıştır.

ABSTRACT

The investigation phase involves making the decision about whether a person will be prosecuted or not and is very important in terms of protecting personal rights. Due to the importance of the investigation phase, some legal systems have assigned various duties to the investigating judge in this process apart from the prosecutor. Significant reforms were made in 1879 to Ottoman criminal proceedings with the Criminal Procedure Code, which was made on the basis of the French Criminal Procedure Code. The concept of the investigating judge was included into the Ottoman legal system with this law. Ottoman criminal procedure law was renewed after 1879 to arrange the investigating judge as the main element who carried out the investigation phase. The investigating judge was able to conduct a direct investigation in the case of *flagrante delicto* and would take action upon request from the prosecutor in normal cases. This judge would complete the investigation phase by using the powers legally granted to him to clarify the incident. This study discusses how investigating judges were appointed in Ottoman criminal law, as well as their duties, decisions, and ways to object against these decisions.

Anahtar Kelimeler: Sorgu hakimi, soruşturma, suçüstü

Keywords: Investigating judge, investigation, *flagrante delicto*

EXTENDED ABSTRACT

Many reforms were made in the Ottoman Empire after the Tanzimat Edict. One important aspect of these reforms occurred in the field of law. These changes in the field of law can be divided into two: changes made in the field of judicial organization and codification. In 1879, the Criminal Procedure Code (*Usul-i Muhakemat-ı Cezaiye Kanunu*) was made based on the French Criminal Procedure Code. The concept of the investigating judge had entered the Ottoman legal system for the first time in 1879 and formed an institution that was accepted in the 1929 Code of Criminal Procedure after the proclamation of the Republic. Even if a defendant was ultimately acquitted, the fact that a criminal case had been opened against a person had serious consequences. In order to minimize any unjustness in this situation, the investigation phase should be carried out very carefully. For this reason, investigating judges also served as prosecutors during the investigation phase following the changes made to Ottoman criminal law in 1879. This study discusses how investigating judges were assigned in the Ottoman criminal legal system, their powers and decisions, and how these decisions were appealed.

Corresponding Author: İbrahim ÜLKER E-mail: iulker@selcuk.edu.tr

Submitted: 20.09.2022 • **Revision Requested:** 24.05.2023 • **Last Revision Received:** 24.05.2023 • **Accepted:** 02.06.2023 • **Published Online:** 13.06.2023

This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

According to the Criminal Procedure Code of 1879, an investigating judge was appointed by the sultan to serve for three years. The term of office could be extended for an investigating judge whose term of office had expired. Administratively, this judge is subordinate to the prosecutor, yet also acts independently as a judge. In case of *flagrante delicto*, the investigating judge may act *sua sponte* and conduct an investigation. In this context, the investigating judge collects the evidence, listens to the witnesses, and keeps the necessary minutes. At this stage, this judge asks for help from law enforcement if necessary. In this phase, the investigating judge should inform the prosecutor about the actions he has taken. Apart from cases of *flagrante delicto*, the investigating judge may conduct an investigation only if requested by the prosecutor in writing. The prosecutor cannot conduct an investigation, with some exceptions. According to this law, the investigating judge has the duty of carrying out the investigation. The investigating judge must collect evidence in favor of and against the accused. A judge who serves in the investigation stage cannot participate in the trial of the accused as a judge.

In order to complete the investigation, the investigating judge is to perform many operations, such as conducting an inspection, investigating traces and signs, taking statements from both sides, listening to witnesses, conducting an expert examination, and receiving reports from forensic experts. After completing the investigation, the file must be sent to the prosecutor in order to prepare an indictment. The prosecutor examines the file, and if it contains any deficiencies, the prosecutor may ask the investigating judge to correct these. If the file is complete, the prosecutor prepares the indictment and sends the file back to the investigating judge. In this phase, the investigating judge will decide whether the accused needs to be prosecuted by considering the information in the file and the indictment. The investigating judge is not bound by the prosecutor's indictment when making a decision.

The investigating judge may make a different decision based on the characteristics of the crime. If the crime is a misdemeanor, the investigating judge will send the relevant documents to the civil court of peace. And if the accused is in custody in this case, the decision to release the accused will be made. If the committed act is considered criminal, the investigating judge will send the file to the court, and if the crime does not require a prison sentence, the judge will make the decision to release the accused. In this stage, the investigating judge will need to obtain a certificate of residence from the accused.

A person who has been accused of a serious crime may eventually be acquitted. However, until the acquittal, this person will feel torment and anxiety throughout the trial and be exposed in front of the public. This situation will cause material and immaterial damage that cannot be easily compensated for, both for the accused and the family of the accused. This is why the investigation conducted against a person must be carried out very carefully. For this reason, having the investigating judge as well as the prosecutor take part in the investigation phase is important.

One of the results this study has reached is that it has revealed to an extent the level the Ottoman judicial system had achieved in the Tanzimat Period. As a result of the transformation that started with the Tanzimat Period in the Ottoman Empire, a comprehensive judicial structure had been established that was able to meet the needs of the day. This structure was also bequeathed to the newly established Republic of Turkey.

I. Giriş

Osmanlıda, Tanzimat Fermanı'ndan sonra birçok alanda reformlar yapılmıştır. Bu reformlardan önemli bir kısmı da hukuk alanında olmuştur. Hukuk alanında değişiklikler adli teşkilat ve kanunlaştırma alanında yapılan değişiklikler şeklinde ikiye ayrılabilir. Bu dönemde yapılan kanunlaştırma hareketlerinin planlı ve programlı bir şekilde yapıldığını söylemek pek mümkün değildir. Günün ihtiyaçlarına cevap vermek üzere hukuki düzenlemeler hazırlanmış, bazılarından gerekli fayda elde edilemeyince yerlerine yenileri yapılmış veya bu düzenlemeler üzerinde değişikliklere gidilmiştir.¹

Tanzimat Dönemi kanunlaştırma hareketi kapsamında ceza hukuku alanında da önemli düzenlemeler yapılmıştır. 1840, 1851 ceza kanunlarından sonra Fransız Ceza Kanunu esas alınarak 1858 yılında yeni bir ceza kanunu yapılmıştır. Bu kanundan uzun bir süre sonra ceza yargılama usulünü düzenlemek üzere 1879 yılında Usul-i Muhakemat-ı Cezaiyye Kanun-ı Muvakkati² (UMCKM) yine Fransız Ceza Usul Kanunu esas alınarak Şura-yı Devlet tarafından hazırlanmış ve Sultan 2. Abdülhamid döneminde yürürlüğe girmiştir. Bu kanun Cumhuriyetin ilanından sonra 1929 yılında 1412 sayılı Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu(CMUK) yürürlüğe girinceye kadar uygulanmıştır.³

¹ DAVISON, Roderic H. Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform, Çev: Osman Akinhay, İstanbul 2005 s. 102; ENGELHARDT, Tanzimat ve Türkiye, Çev: Ali Reşad, İstanbul 1999 s. 48; VELDET, Hıfzı, "Kanunlaştırma Hareketleri ve Tanzimat" Tanzimat 1, 1940 İstanbul, s. 165; BOZKURT, Gülnihâl, Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi: Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Resepsiyon Süreci (1839-1939), Ankara, 1996, s. 48; AVCI, Mustafa, Türk Hukuk Tarihi, Ankara 2022, s. 650; CİN, Halil & AKYILMAZ, Gül, Türk Hukuk Tarihi, Ankara 2021, s. 552; EKİNCİ, Ekrem Buğra, Osmanlı Mahkemeleri Tazminat ve Sonrası, İstanbul 2017, s. 91; ORTAYLI, İlber, İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, İstanbul 2016, s. 205-207.

² Kanun metni için bakınız: Düstur, 1. Tertip, 4. Cilt, İstanbul 1289, s.131-224; GÖKCEN, Ahmet, "1296 (1879) Tarihli Usul-i Muhakemat-ı Cezaiye Kanun-ı Muvakkati" Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Yıl: 1994, Cilt: 4, Sayı: 1-2, s. 203-288.

³ Ali Şehbaz, Usul-i Cezaiyye, İstanbul 1310, s. 10; Cevdet Paşa, Tezâkir, Yayınlayan: Cavit Baysun, Ankara 1991, C: 4, s. 194; CİN, Halil: "Tanzimat Dönemi'nde Osmanlı Hukuku ve Yargılama Usulleri", 150. Yılında Tanzimat, Ankara 1992, s. 28-29; AVCI, Türk Hukuk Tarihi, s. 665; BOZKURT, s. 105; ÜÇÖK, Coşkun / MUMCU, Ahmet / BOZKURT, Gülnihâl, Türk Hukuk Tarihi, Ankara 2020, s. 318; ATAR, Fahrettin, İslâm Adliye Teşkilatı, İstanbul 2017, s. 77; GEDİKLİ, Fethi, Şura-yı Devlet: Belgeler, Biyografik Bilgiler ve Örnek Kararlarıyla, İstanbul, 2018, s. 6; AKMAN, Ahmet, "Tanzimat Sonrası Osmanlı Usul Hukukundaki Gelişmeler", Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, Y: 2019, C: 8, S: 1, s. 443; GAYRETLİ, Mehmet, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kanunlaştırma Çalışmaları, İstanbul 2015, s. 285; AKMAN, Ahmet, 1917 Tarihli Usul-i Muhakeme-i Şer'iyye Kararnamesi Çerçevesinde Tanzimat Sonrası

UMCKM ile ceza mahkemelerinin yargılama usulü ayrıntılı olarak düzenlenmiş, soruşturma ve kovuşturma evreleri belirgin bir şekilde ayrılmış, kanun yolları, müddeiumumilik ve müstantiklik gibi kurumlar oluşturulmuştur.⁴ UMCKM üzerinde ilk değişiklik 1885 yılında müstantiklerin çalışmalarındaki aksaklıkların giderilmesi amacıyla yapılmıştır.⁵

Osmanlı hukuk sistemine sorgu hakimi vasfıyla ilk kez 1879 yılında giren müstantik⁶ Cumhuriyetin ilanından sonra 1929 Ceza Muhakemesi Usulü Kanununda da kabul edilmiş bir müessesedir.⁷ Hatta kanunun ilk metninde “müstantik” olarak yer almış 1936 yılında kanunda yapılan değişiklik ile bu kavram terk edilerek “sorgu hakimi” kavramı tercih edilmiştir.⁸

UMCKM'nin mehzaz kanunu Fransız Ceza Usul Kanunu; CMUK'un mehzaz kanunu Alman Ceza Usul Kanunu olmasına rağmen CMUK'ta müstantikin bulunması yeni kanun üzerinde UMCKM etkilerinin devam ettiği şeklinde yorumlanmıştır. Nitekim Kunter bu konuyu ele aldığı bir makalesinde mehzaz Alman kanununda meşhurat suçlarda hazırlık tahkikatı muamelelerini sulh hakimine tanıdığını, kanun çalışması yürüten İstanbul Komisyonunun hazırladığı projede de bu şekilde yer aldığını belirterek “*Her nedense belki de o zaman mer'i olan usul kanunun tesiri altında maddeye sonradan müstantik kelimesi ilave olundu. . .*”⁹ demiştir.

Erem, sorgu hakimliğinin önemini şöyle açıklamaktadır. “*Bazı mühim veya öyle addedilebilecek işlerde kamu davasının doğrudan doğruya mahkemede değil de “sorgu hâkimliği”nde hazırlık soruşturmasından başka ikinci bir soruşturmaya tabi tutulmasında fayda görülmüş ve ilk soruşturma usulü bazı yabancı kanunlarda ve kanunumuzda kabul olmuştur. Çok ağır bir suçla itham edilen sanığın mahkemede beraat etmesi mümkündür. Fakat beraate kadar, davanın devamı boyunca duyulacak azap, endişe ve halk önünde teşhir oldukça ağırdır. Bu sebeple, bir kimseyi mahkemeye sevk etmeden evvel, ithamın bir kere de sorgu hâkimi tarafından incelenmesinde sanık lehine bir teminat görülmüştür.*”¹⁰

Kunter ise sorgu hakiminin bir hukuk sisteminde ifa ettiği vazifeyi şöyle vurgulamıştır: “*sanık için gerek delil toplama gerek mahkeme önüne çıkarılma konularında teminat sağlamak, mahkemelere gitmeyebilecek davaları elemek sayesinde mahkemelere zaman kazandırmak delil olabilecek şeyleri olamayacaklarından ayırarak mahkemelerin işini azaltmak, yer, madde, görev gibi çeşitli bakımlardan yetki meselelerini büyük ölçüde çözüp soruşturmada vakit kaybını önlemek ancak ve ancak bir hakim tarafından yapılacak olan ilk soruşturma ile mümkündür.*”¹¹ Kunter ayrıca Adalet Bakanlığı tarafından hazırlanan 1966 tasarısında sorgu hakimi tarafından yürütülen ilk soruşturma aşamasının kaldırılmasının istendiğini, kendisinin de bulunduğu bir komisyon tarafından hazırlanan müşterek raporun sunulması sonrasında bu tasarruftan vazgeçildiğini beyan etmektedir.¹²

Sorgu hakimliği müessesesinin kamu davasını geciktirdiği, hakim bir kimse hakkında kamu davası açtığı zaman o kişiyi itham ettiğini hakim inithamcı olmasının hakimlik mesleğinin objektifliği ile bağdaşmadığını beyan eden görüşler de bulunmaktadır.¹³

21.05.1985 yılında 3206 sayılı 1412 Sayılı Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununda ilgili maddelerinde değişiklik yapılmasına kadar Türk hukuk sisteminde sorgu hakimleri görev

Osmanlı Adliye Teşkilatı ve Yargılama Usulü, Ankara 2022, s. 36; TURİNAY, Faruk Yasin, “1879 Tarihli Ceza Muhakemesi Kanunu (Usul-i Muhakemat-ı Cezaiye Kanun-ı Muvakkatı) Üzerine Bir İnceleme”, Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi, C: 11, S: 1, s. 184-185.

⁴ AKGÜNDÜZ, Ahmet, İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı Kamu Hukuku, İstanbul 2011, s.857; AVCI, Türk Hukuk Tarihi, s. 664; TURİNAY, s. 171; Tanzimat Dönemi'nde ceza hukuku alanındaki uygulamaları eleştiren hukukçular da olmuştur. Bkz: İbnü'l Hazım Ferid, Siyaset-i Şer'iyye, (Editörler: Mehmet AYKANAT – Melikşah AYDIN) Ankara 2022, s. 92.

⁵ KUNTER, Nurullah, Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku, İstanbul 1981, s. 427; TURİNAY, s. 190; AKMAN, Mehmet, “Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Osmanlı Hukuk Mevzuatı I. Tertip Düsturunun Tarihi Fihrist ve Dizini”, Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları, Yıl: 2007, Sayı: 3 s. 111; 1885 yılında yapılan değişiklik metni için Bkz: Düstur, I. Tertip, 5. cilt, s. 385; 28 Ramazan 1343 yılında yapılan başka bir değişiklik için Bkz: Tefvik Tarık, Kanun-ı Ceza ve Usul-i Muhakemat-ı Cezaiyye Tadilatı, İstanbul 1343, s. 27-28.

⁶ UMCKM'nin yürürlüğe girmesinden önce zaptiye teşkilatı bünyesinde “müstantik” olarak ifade edilen görevliler bulunduğu arşiv kayıtlarından anlaşılmaktadır. Ancak ilerleyen bölümlerde açıklandığı üzere bunların sorgu hakimi vasfını taşıdıkları söylenemez.

⁷ Kanun 1929 yılında kabul edilen ilk metninde müstantik tarafından yürütülecek ilk tahkikat aşaması 171-190. maddeler arasında düzenlenmiştir. Kanunun 20.04.1929 tarihli ve 1172 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan nüshası için bakınız: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1172.pdf> E.T.25.08.2022.

⁸ TANER, Tahir, Ceza Muhakemeleri Usulü, İstanbul 1955, s. 260.

CMUK'un kurmuş olduğu ilk sistemde ana hatları ile soruşturma aşaması şu şekilde işlemektedir: Kendisine suç işlendiği bilgisi ulaşan savcı bir hazırlık soruşturması yapacak ve işlenen fiil ağır cezada yargılanmayı gerektiren bir fiil ise mecburi; asliye cezada yargılanmayı gerektiren bir fiil ise ihtiyari olarak ilk soruşturmanın açılmasını bir talepname ile sorgu hakiminden isteyecektir. (Kanunda 1696 sayılı yasa ile yapılan değişiklikten sonra ağır cezayı gerektiren suçlar için de savcıya muhtariyet tanınmıştır.) Sorgu hakiminin savcılıktan gelen bir talepname olmadan kendiliğinden bir araştırma yapması mümkün değildir. Talepname üzerine ilk soruşturmaya başlayan sorgu hakimi, bu aşamada suçun aydınlatılması için gerekli tüm işlemleri yaparak dosyayı tekemmül ettirecek ve iddiasını bildirmesi için tüm evrakları savcıya gönderecektir. Savcı dosyayı inceleyip bir iddianame hazırlayarak sorgu hakimine yeniden gönderecektir. Bu aşamadan sonra sorgu hakimi son soruşturmanın açılmasına veya son soruşturmanın açılmamasına karar verecektir. EREM, Faruk, Ceza Usul Hukuku, Ankara 1978, s. 271-281.

Mevzuatımızda 10.06.1930 tarihli 1516 sayılı Resmî Gazetede Yayınlanan 1684 sayılı “Umumi Mahkemeler ve Karar Hakimleri ve Müstantiklerle Umumi ve Hususi Kaza Salahiyetini Haiz Makamlar Arasındaki İhtilafın Halli Hakkında Kanun” halen yürürlüktedir. Üç maddeden oluşan bu kanunda umumi mahkemeler karar hakimleri ve müstantiklerle idare heyetleri ve diğer yargı yetkisine sahip makamlar arasındaki görev ve yetki uyumsuzluklarının çözüm mercii olarak Temyiz Mahkemeleri Ceza Heyeti gösterilmiş ve ihtilafların çözümünde Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu hükümlerinin cari olduğu düzenlenmiştir. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=1684&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=3> E.T. 12.09.2022 Bu kanun görev ve yetki uyumsuzluklarında kullanılmış olup yakın tarihli Uyuşmazlık Mahkemesi kararlarından ve Yargıtay Ceza Genel Kurulu Kararlarında zikredilmiştir. Bkz: Yargıtay Ceza Genel Kurulu'nun 18.9.2007 tarih, E. 2007/177, K. 2007/183; 20.11.2007 tarih, E. 2007/252 K. 2007/241; Uyuşmazlık Mahkemesi'nin 23.6.2003 tarih, E. 2003/39, K. 2003/39; 18.12.2000 tarih, E. 2000/32, K. 2000/72 kararları. <https://www.lexpera.com.tr/ictihat/Arama?SearchQuery=müstantik> E.T. 12.09.2022.

⁹ KUNTER, Nurullah, “Sorgu Yargıcının Verebileceği Asli Kararlar” İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, Y: 1949, S: 4, C: 15, s. 925.

¹⁰ EREM, s. 268.

¹¹ KUNTER, Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 674.

¹² KUNTER, Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku, s. 674.

¹³ EREM, s. 269.

yapmışlar, bu kanunla CMUK'taki sorgu hakimlerine ilişkin maddelerin bazılarının değiştirilmesi ve bazılarının da yürürlükten kaldırılması ile hukuk sistemimizde bu kurumun varlığına son verilmiştir.¹⁴

Bu çalışmada müstantikliğin Osmanlı hukuk sisteminde ortaya çıkışı, görev ve yetkileri ele alınacaktır. Bu konuyu incelerken Tanzimat Dönemi'nde yazılan ceza usul kitaplarından da istifade edilmiştir. Bu eserlerden bazılarının uygulamada yer alan kişilerce kaleme alındığı görülmektedir. Örneğin Dersaadet İstinaf Müddeiumumisi Halid Bey'in kaleme aldığı "Nizamü't-Tatbik-i Usul-i Muhakemat-ı Cezaiye Kanunu Şerhi" uygulamaya ilişkin birçok yazışma örneğinin de paylaşıldığı bir şerh olarak hazırlanmıştır. Yine Şura-yı Devlet Müstantiki Osman Saib'in "Tahkikat-ı Evveliyeye ve İstintakiyeye" isimli eseri özellikle tahkikat aşamasına ilişkin detaylı bilgilerin paylaşıldığı bir eserdir. Dersaadet Hukuk Fakültesi Tatbikat-ı Cezaiye Müderrisi Cevdet Ferid'in "Nazari ve Ameli Tatbikat-ı Cezaiyeye" eseri yer yer Fransa uygulamasını da ele alarak açıklayan detaylı bir çalışmadır.

II. Müstantikin Tanımı ve Tanzimat Öncesi Ceza Soruşturması

Müstantik kelimesi telaffuz etmek, söylemek, bildirmek, konuşmak, söz söylemek anlamlarında kullanılan n-t-k kökünden gelen Arapça bir kelimedir.¹⁵ Arapça talep manasını veren istifal babı kullanılarak üretilen istintak kelimesi de bu kökten doğmuştur.¹⁶ İstintak söyletmek, konuşturmak, ifadesini almak anlamlarına gelir. *Müstantik* ise istintak kelimesinin ismi failidir. Söylenen, konuşturan, ifade alan anlamlarına gelir. Osmanlı hukuk literatüründe soruşturma eylemi için "istintak" soruşturmayı yapan kişi için "müstantik" ibaresi kullanılmıştır.

Osmanlıda Tanzimat öncesi ceza yargılamasında soruşturma aşaması kadı gözetiminde yapılmaktaydı. Bu aşamada kadı yardımcılıkları da kadı gözetiminde çeşitli görevler ifa ediyorlardı. Bu dönemde subaşı adeta bir savcı işlevine sahipti. Suç ihbarında bulunanları ve zanlıları kadı önüne genellikle subaşı getirmekteydi. Soruşturma aşamasında daha detaylı incelemeler naibler tarafından yapılmaktaydı. Tahkikat aşamasında yapılan işlemler naibler tarafından genellikle maruz defterlerine kaydedilmekteydi. Özellikle insan öldürme ve yaralama suçlarında kadının veya naibin olay mahalline giderek keşif ve soruşturma yaptığı bilinmektedir.¹⁷

Osmanlıda kadılar dışında Divan-ı Hümayun'un da yargı yetkisi bulunmaktadır. Divan yerine göre bir yüksek mahkeme yerine göre ilk derece mahkemesi sıfatıyla yargılamalar yapmıştır. Divan-ı Hümayun'a ulaşan bir suç ihbarı üzerine divan tarafından müfettiş görevlendirilerek soruşturma yaptırılabilirdi gibi yöre kadısından veya civar kadılarından iddialarla ilgili soruşturma yapması istenebiliyordu.¹⁸ Divan-ı Hümayun'dan gönderilen bazı emirlerde yapılan soruşturma sonunda kararın yerel kadılar tarafından verilmesi istenirken, bazı kararlarında ise yapılan soruşturma sonunda soruşturma raporlarının gönderilmesi ve kararın Divan-ı Hümayun'da verileceği bildirilmiştir. Divan kararlarının kaydedildiği mühimme defterlerinde bu konuda tutulan birçok kayıt günümüze ulaşmıştır.¹⁹ Sarayda ve Divan-ı Hümayun'un toplantılarında çeşitli görevleri olan Çavuşbaşı, ifa ettiği diğer görevlerin yanı sıra sadrazamın emriyle şikayetleri dinleyerek bunları sadrazam divanına arz etmek üzere fezleke yapar ve sadrazam divanında veziriazamın solunda oturarak görülecek davalar hakkında özet malumatlar verirdi. Uzunçarşılı, Çavuşbaşı'nın ifa ettiği görevler nedeniyle sorgu hakimi ve emniyet-i umumiye vazifesi gördüğünü söylemektedir.²⁰

¹⁴ 3206 Sayılı Kanun Geçici Madde "Bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihte unvanı sorgu hâkimi olanların kadro unvanları, o yer hâkimi olarak değiştirilmiştir, Bunların yeniden atanmaları gerekmez." 4 Haziran 1985 tarih ve 18774 sayılı Resmi Gazete, s. 14.

¹⁵ GÜNEŞ, Kadir, Arapça Türkçe Sözlük, İstanbul 2011, s. 1138

¹⁶ UZUN, Taceddin, Muhittin UYSAL, Ayhan ERDOĞAN, Latif SOLMAZ, Muhammet TASA, Orhan PARLAK ve Şahabeddin KIRDAR, *Sarf Bilgisi*, Editör İsmail Hakkı Sezer, Konya 2015, s. 147.

¹⁷ AKMAN, Mehmet, Osmanlı Devleti'nde Ceza Yargılaması, İstanbul 2004, s. 113; ORTAYLI, İlber, Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı, İstanbul 2017, s. 45-46; BAYINDIR, Abdülaziz, İslam Muhakeme Hukuku (Osmanlı Devri Uygulaması), İstanbul 2015, s. 117; İLGÜREL, Mücteba "Subaşı" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul 2009, C. 37, s. 447.

Kadı sicillerinde mahkeme kararıyla bizzat kadı tarafından veya görevlendirdiği bir memur aracılığı ile keşif yapıldığına dair birçok kayıt bulunmaktadır. Örneğin 1655 yılına ait kayıt şöyledir: "Terkos nahiyesinde Mağlova kemeri kurbunda vâki Nakkaş Paşazade Çayırında târih-i kitâbdan bir gün mukaddem İsteyan nâm zimmi maktûl ve Miho v. Dedo nâm zimmi mecruh bulunmuştur, hâlen cânib-i şer'-i şerifden üzerlerine varılıp eser-i cerhleri keşif ve müşahede olunmak muradımızdır dediklerinde, kâbel-i şer'-i kavîmden fahrü'l-kuzât Mevlânâ Mehmed Efendi b. Nasuh ırsal olunup ol dahi zeyl-i kitâbda mastüretü'l-esâmî müslimîn ile üzerlerine varıp keşif olundukda merkûm İsteyan'ın ensesinde ve sol kulağı yanında ve perçemi içinde âlet-i harb darbandan katil olduğu müşahede olunup..." İstanbul Kadı Sicilleri, Eyüb Mahkemesi (Havass-ı Refia) 61 Numaralı Sicil, İstanbul, 2010(H. 1065- 1066 / M. 1655) C. 27, s. 77.

¹⁸ MUMCU Ahmet, Divan-ı Hümayun Hukuksal ve Siyasal Karar Organı Olarak, Ankara 1986, s. 86; CİN, AKYILMAZ, s. 141; AKMAN, s. 36; KOÇ, Yunus-TUĞLUCA, Murat, "Klasik Dönem Osmanlı Ceza Hukukunda Yargılama ve Toplumsal Yapı" Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları, S: 2, s. 24.

¹⁹ 39 numaralı Mühimme Defteri'nde yer alan bir kayıta Ma'arra Beyine ve Ma'arra ve Hama Kadısına Divanı Hümayun'dan gönderilen yazıda divanı hümayuna ihbar edilen bir suçla ilgili gerekli soruşturmanın yapılarak soruşturma sonucunun bildirilmesi istenmiştir. "Sen ki Sancak beyisin mektup mukadderip livâ-i mezbûrda Necmeddin nâm kimesne ehl-i fesâd ve haramzâde ve harâmî yatağı olup daima Verikboğazı nâm mahalde kat'-ı tarîk eden eşerr-i mezkûrun evine gelip yataklanıp fesâd ve şenâ't ettiği ecilden cümle ahâlî-i vilâyet mezbûrun şirret ve şakâvetinden muztarlardır diye bildirdiğin ecilden mezbûr ele getirilip ahvâli şer'le teftiş olunmasın emredip buyurdu ki:

Varıkdâ mezbûru meclis-i şer'a ihzar edip dahi bir defa şer'le fasl olunmayıp üzerinden on beş yıl mürûr etmiş değilse şer'le onat vehile teftiş ve tefahhus edip göresin mezbûr arz olunduğu üzere ehl-i fesâd ve şenâ't olup hursuz yatağı olduğu şer'le sâbit ve zâhir olursa mezbûru hapsedip dahi sübut bulan maddelerin sûret-i sicilleri ile yazıp arz eylesin sonra emrim ne vehile olursa ana göre amel eylesin." YAZICI, Murat, 39 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2013, s. 134. Benzer kayıtlar için aynı eserde yer alan 120, 160, 167, 182, 193, 216, 237 numaralı hükümlere bakılabilir.

²⁰ UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, Osmanlı Devleti'nde Saray Teşkilatı, Ankara 2014, s. 397.

III. Tanzimat Dönemi'nde 1879 Usul-i Muhakemat-ı Cezaiyye Kanun-ı Muvakkatine Kadar Soruşturma İşlemleri

Bu başlık altında Tanzimat'ın ilanından 1879 UMCKM yürürlüğe girinceye kadar ceza soruşturma aşamasında ortaya çıkan gelişmeler ve yenilikler kronolojik sırayla ve özet olarak verilmeye çalışılmıştır. Bu süreçte aslında her aşama, hakkında yeni bir eser yazılacak kadar derinliğe sahiptir. Ancak bu çalışmanın konusunu ve amacını aşacağı için detaylara girilmemiştir.

Tanzimat'ın ilanından sonra vergide düzeni ve adaleti sağlamak için muhassıllar görevlendirilmiş ve bu muhassıllara yardımcı olmaları için vilayet, sancak ve kazalarda 1840 yılında muhassıllık meclisleri kurulmuştur. Bu meclislerde kadının da bulunduğu devlet görevlilerinin yanı sıra müslim ve gayrimüslim halk arasından seçilen temsilciler de görev yapıyordu. Bu meclislerin idari görevlerinin yanı sıra yargı yetkileri de bulunmaktaydı. Meclisler 1840 Ceza Kanunu yürürlüğe girdikten sonra bu kanunun kapsamındaki suçları soruşturma ve suçlular hakkında kanun hükümlerini uygulama yetkisine sahiplerdi.²¹ 1841 yılında muhassıllıkların kaldırılmasına rağmen meclisler “memleket meclisleri” adıyla varlığını ve yargı yetkisini devam ettirmiştir.²²

İstanbul'da 1847 yılına kadar ceza hukukuna dair konulara Meclis-i Vala bir ilk derece mahkemesi gibi çalışırken bu tarihte²³ Zaptiye Müşirliğine bağlı olarak kurulan Zaptiye Meclisi belirli suçların soruşturmasını ve yargılamasını yapmak üzere görevlendirilmiştir. Zaptiye Meclisi'nin vermiş olduğu cezalar Meclis-i Vala'nın onayı ile infaz edilecektir. Katl, sirket gibi ağır suçlarda ise Zaptiye Meclisi sadece gerekli tahkikatı yaparak karar verilmek üzere dosyayı Meclis-i Vala'ya gönderecektir.²⁴

1849 yılına gelindiğinde taşrada kurulan memleket meclisleri, eyalet merkezinde büyük meclis, sancak merkezlerinde ise küçük meclis olarak değiştirilmiştir. Aynı yıl çıkarılan bir talimat²⁵ ile eyalet meclislerinin işleyişi düzenlenmiştir. Bu talimata göre meclis eyalet valisi, meclis reisi, defterdar, ulamadan tayin olunan bir zat, hakim, belde müftüsü ve mahallinde seçilmiş 4 azadan oluşmaktadır.²⁶ Bu talimatname hükümlerinden anlaşıldığı üzere Eyalet Meclisi diğer işlerin yanı sıra ceza soruşturma ve kovuşturma işlemlerini de yapacaklardır. Talimatın 55. maddesine göre meclisin yetkili olduğu bölgede suç işlenmesi durumunda, olay ve taraflara ait bilgiler yöre halkından ayrıntılı olarak istintak olunarak, ifadeleri ve suçu işleyenlerin işi, şöhet ve eşkalleri ile istintak suretleri, bir varakaya bend bend kaydedilecektir. Bu belgenin meclisçe altı mühürlenip, ilgili kişilerin beyanları alındıktan sonra bunlar kendilerine okunacak, ilgiliye tasdik ve mühürlendirilecektir. Bu şekilde oluşan belge istintakname, adını alıyordu. Hüküm her neyse açıkça izah edilerek, mazbatası düzenlendikten sonra şer'i hükmü belirten ilâm ile birlikte Dersaadet'e gönderilmek üzere valiye arz olunacaktır. Sadece suçun belirtildiği belgeler, Dersaadet'çe kabul edilmeyecekti. Bu yüzden hakikat-ı hâlin mazbata ve istintaknamelere yazılması, gerçeği ortaya çıkaracağından mutlaka soruşturmaların hakkıyla yazılması gerekiyordu.²⁷

Büyük meclislerin iş yükü nedeniyle gelen şikayetler üzerine bu meclislerin içerisinde bir ihtisas komisyonu niteliğinde önce meclis-i cinayetler kuruldu. Daha sonra 1854 yılında soruşturma ve yargılama yetkisine sahip Meclis-i Tahkikler kurularak Meclis-i Ahkam-ı Adliye tarafından meclis-i tahkiklerin görevlerini belirleyen bir nizamname çıkarıldı.²⁸ Bu meclisler suçlular hakkında gerekli tahkikatları yapacak kabahatin derecesine göre kanunda gösterilen cezayı tayin edip valinin tasdiğiyle bu ceza infaz olunacaktır. Bu nizamnameye göre meclis, tarafların ifadelerini almaya ve ifade esnasında bilgisi bulunduğu anlaşılan kişileri meclise çağırarak ifadelerine başvurmaya yetkili idi. Bu nizamnamede “*her cins ve milletten adamların ifadelerini bila istisna istima eylemek*” denilerek Müslüman olmayan kişilerin de şahitliğine itibar edileceği vurgulanmıştır. Meclis hakikatin ortaya çıkarılması için çalışacak ve bu amaç için lehe ve aleyhe olan hususları gözeterek zanlının beraet-i zimmetini ispat için vaki olacak şeylere dahi ol derece ihtimam olunacaktır. Ayrıca yabancı ülke vatandaşlarının istintak ve muhakemesi esnasında ilgili konsolosluktan tercüman istenmesi de hüküm altına alınmıştır. Kısas ve diyet cezalarını gerektiren suçlarda hiçbir şekilde hüküm vermeyip tahkikat evraklarını ve tahkikat hakkındaki bilgileri valiye verecek vali bu tahkikatı büyük meclise vererek cezasına burada hükmolunacaktır.²⁹

IV. İlk Müstantiklerin Görevlendirilmesi

8 Ağustos 1858 tarihinde yeni Ceza Kanununun kabul edilmesinden sonra 14 Şubat 1859 tarihinde Zaptiye Meclisi kapatılarak iki yeni meclis kurulmuştur. “Divan-ı Zaptiye” adıyla kurulan birinci meclis her türlü kabahat ile belirli dereceye kadar cünha³⁰

²¹ ENGELHARDT, s. 108; DAVİSON, s. 50; Bingöl, bu dönemde şer'i mahkemelerin şahıs hukukunu ilgilendiren ceza davalarına bakmaya devam ettiğini şer'i mahkemede görülen bir adam öldürme davasında kısas uygulanırsa memleket meclisinde dava görülemeyeceğini ancak kısas uygulanmaması durumunda olayın kamu hukukunu ilgilendiren yönü dolayısı ile muhassıl meclisinde davanın görülerek ayrıca bir cezanın verildiği ifade etmektedir. BİNGÖL, Sedat, Tanzimat Devrinde Osmanlı'da Yargı Reformu (Nizamiye Mahkemelerinin Kuruluş ve İşleyişi 1840-1876), Eskişehir 2004, s. 63.

²² DAVİSON, s. 50; ORTAYLI, İlber, Tanzimattan Sonra Mahalli İdareler, Ankara 1974, s. 16; BİNGÖL, s. 51-65; EKİNCİ, s. 147.

²³ İkinci, bu meclisin kuruluş yılını 1846 olarak zikrederken; Bingöl 29 Ocak 1847 (12 Safer 1263) yılını Zaptiye Meclislerinin kuruluş yılı olarak belirtmektedir.

²⁴ EKİNCİ, s. 159; BİNGÖL, s. 87-88.

²⁵ 19 Rabiulahir 1265 tarihli Eyalet Meclislerine Verilen Talimat-ı Seniyye, yer bilgisi için bkz: KARAKOÇ Sarkis Külliyyat-ı Kavanin, Haz.: M. Akif Aydın-Fethi Gedikli-Mehmet Akman-Ekrem B. Ekinci-M. Macit Kenanoğlu, C. 1, Ankara 2006, s. 229.

²⁶ ÇADIRCI, Musa, Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı, Ankara 2013, s. 218-219; EKİNCİ, s. 154-155.

²⁷ BİNGÖL, s. 71.

²⁸ “Eyalet Tahkik Meclislerinin Zeaif ve Salahiyetleri Hakkında Nizamname”, KARAKOÇ, s. 258; Bu nizamnamenin transkripsiyonu için bkz: BİNGÖL, s. 321.

²⁹ “İşbu Tahkik Meclisi Meclis-i Kebir-i Memleket ve Meclis-i Ticaretten başka olarak ber-minval muharrer erbâb-ı töhmet ve kabahatin tahkik-i ahval ve keyfiyetleri için Dersaadette olan Zaptiye Meclisi gibi tesis olunacağından...” BİNGÖL, s. 321.

³⁰ Divan-ı Zaptiye kabahat suçları ile 3 aya kadar hapis veya 10 mecdiye kadar para cezasını gerektiren cünha suçlarına bakabilecektir. BİNGÖL, s. 91.

suçlarının soruşturma ve muhakemesini yürütmeye yetkiliydi. “Meclis-i Tahkik” adli ikinci meclis ise belirli derecenin üstünde cünhalar ile her türlü cinayet suçlarında gerekli tahkikatı yürütmek ve muhakemesini yapmakla görevliydi. Bu tahkikat ve yargılama sonucunda tahkikat evrakları Meclis-i Vala’ya gönderilecek ve ceza tayini Meclis-i Vala tarafından yapılacaktır.³¹

Bu iki meclisin nasıl çalışacağına ilişkin bir muvakkat nizamname de çıkarılmıştır.³² Bu nizamnameye göre Zaptiye Divanı ulemadan bir kişi dört müslüman, dört gayrimüslim olmak üzere dokuz aza ve bir başkandan oluşuyordu. Bu divanın bir de kalem teşkilatı bulunmakta, burada bir başkatip, iki müsevvid, iki mübeyyiz, görev yapmakta idi. (4.-5.m).

Meclis-i Tahkik ise zaptiye müsteşarı başkanlığında ulemadan bir zat müslümanlardan 4, gayrimüslimlerden 3 kişiden oluşmakta idi. Bu meclislerde müslümanlar arasındaki anlaşmazlıklarda görüşmelere gayrimüslim üyeler katılamazlardı. Meclisi Tahkikte bir başkatip, iki müsevvid, üç mübeyyiz, iki mukayyit bulunuyordu. Ayrıca bu mecliste istintakiyeyi (soruşturmaya) idare etmek üzere bir istintak mübeyyizi ile istintak işi için kanun terimlerini bilen kişilerden on müstantik, on istintak katibi ve 10 adette istintak katibi mülazımının görev yapacağı düzenlenmiştir. Ayrıca müstantikler iki sınıfa ayrılıp beşi birinci sınıf beşi ikinci sınıf müstantikler olacaktır. (m.7-8)³³

Müstantiklerin görevleri on beşinci maddede sayılmıştır. “*Müstantik efendiler ve istintak kâtipleri ve bunların mülazımları istintak mübeyyizinin maiyetinde olarak tayin olunacak usul ve kaide mücibince kendilerine havale olunan ashab-ı töhmeti kemâl-i dikkat ve bîtaraf ile istintak edeceklerdir ve bunların ber-mutâd Meclis-i Tahkikin maiyetlerinde bulunacaklar ise de icap ettikçe Divân-ı Zabtiye maiyetinde dahi istihdam olunacaklardır.*”³⁴

Turinay, “müstantiklik” olarak adlandırılan sorgu hakimliği kurumunun Osmanlıda ilk kez yukarıda zikrettiğimiz nizamnamede düzenlendiğini beyan etmektedir.³⁵ Nizamname hükümleri incelendiğinde müstantiklerde aranacak vasfın “*sebk ü ibare-i kavanine layıkıyla anlar adamlar*”, görevlerinin ise “*kendilerine havale olunan ashab-ı töhmeti kemâl-i dikkat ve bîtaraf ile istintak etmek*” olduğu anlaşılmaktadır. Nizamnamede müstantiklerin atanmalarına ve görevlerine ilişkin detaylı hükümlerin bulunmadığı görülmektedir. Bu nizamname ile düzenlenen müstantiklerin vasıf ve yetkilerinin bir sorgu hakiminden çok uzak olduğu görülmekte olup nizamnamede düzenlendiği hali ile o dönemde müstantikin sorgu hakiminden daha çok sorgulama yapan kolluk görevlisi mahiyetinde olduğu söylenebilir. Ancak bu nizamname *müstantik* kelimesinin ilk kullanıldığı ve bu kurumun Osmanlıda ilk ortaya çıktığı nizamname olması açısından önemlidir.

İkinci, Meclis-i tahkiklerin 1864 yılına kadar varlığını sürdürdüğünü bu tarihte çıkarılan “Vilayet Nizamnamesi” ile taşrada divan-ı deavi, meclis-i temyiz ve divan-ı temyizlerin kurulduğunu ve meclisi tahkiklerin vazifesinin bunlara verildiğini beyan etmektedir. İstanbul’da bulunan Meclis-i Tahkik de isim değiştirerek Zaptiye Müşirliği’ne bağlı olarak adli görevine devam etmiştir.³⁶

1864 yılında vilayet nizamnameleri ile başlayan süreçte Nizamiye Mahkemeleri olarak isimlendirilen yeni mahkemeler kurulmuştur.³⁷ Tuna Vilayet Nizamnamesinin yargılamaya ilişkin ikinci bölümünde soruşturma evresine ilişkin bilgiler yer almaktadır. Altıncı maddede iki kısım dava olduğu birincisinin mala ilişkin hukuki şahsi davaları, diğerinin ise “*zabıta-i hükümete müteallik olarak yahut mahsus-ı canibinden veyahut idare memurları taraflarından eşhas aleyhinde vuku bulan davalar ve muamelatı saireden hasıl olan davalar.*”³⁸ olduğu belirtilmiştir. Bu davaların hükümetçe dinlenmesi mutlaka müddei tarafından arzuhal veyahut zabıta memurları tarafından müzekkere ile talep edilmesine bağlıdır. Bu nedenle arzuhalsiz veya müzekkeresiz bir dava görülmesi caiz değildir. Yedinci maddede ise bir kişinin cünha veya kabahat gibi hukuka aykırı hareketlerinden dolayı sorgusu ve mahkemesi gerektiğinde zabıta ve idare memurları tarafından jurnal ve takriri yapıp mülki amir tarafından yetkili meclise havale olacağı düzenlenmiştir.³⁹ Bu düzenlemelerde ceza davalarının zabıtanın gelecek bir müzekkere ile görülebileceği açıkça anlaşılmaktadır. Bu düzenlemeden yola çıkarak nizamiye mahkemelerinin kurulmasından sonra da önceden olduğu gibi suçlar hakkında ilk soruşturmanın zabıta teşkilatı tarafından yürütüldüğü söylenebilir.

³¹ BİNGÖL, s. 90-91; EKİNCİ, s. 163; TURAN, s. 1173.

³² Sarkis Karakoç Külliyyat-ı Kavaninde “*Dersaadet’te Ceraimin Mahalli Muhakemesiyle Usul-i Muhakemeye Dair Nizam-ı Muvakkat*” olarak isimlendirmiştir. KARAKOÇ, s. 308; Orijinal adı: “*Derecât Mütenevviada Olan Ceraiime Müteallik Deaviyi Rüyey Edecek Mehakim ile Bunların Usul-i Muhakemelerine Dair Derdest-i Tanzım Olan Kavanin-i Esasiye İlan Oluncaya kadar Dersaadette Ceraimin Mahall-i Muhakemesiyle Usul-i Muhakemeye Dair Tertip Olunmuş Olan Nizam-ı Muvakkattir.*” Nizamnamenin isminden de anlaşıldığı üzere ceza kanunu ile aynı tarihlerde ceza usul kanunu çalışmaları da başlamıştır. Herhalde bu çalışmaların gecikeceği anlaşılmış ki asıl düzenleme yürürlüğe girinceye kadar bu muvakkat nizam yayınlanmıştır. Bu nizamname Takvim-i Vekayi’de 569-572. nüshalar arasında parça parça yayınlanmıştır. 1-11. maddeler için bkz.: Takvim-i Vekayi, No: 569, 29 Şaban 1275 (3 Nisan 1859); 12-19. maddeler için bkz.: Takvim-i Vekayi, No: 570, 4 Zilkade 1275 (5 Haziran 1859); 20-24. maddeler için bkz.: Takvim-i Vekayi, No: 571, 5 Zilhicce 1275 (6 Temmuz 1859); 25-28. maddeler için bkz.: Takvim-i Vekayi, No: 572, 13 Safer 1276 (11 Eylül 1859) TURAN s. 1174; Nizamnamenin transkripsiyonu için bkz.: BİNGÖL, EK-II. s.324.

³³ BİNGÖL, EK-II. s. 325; Başbakanlık Osmanlı Arşiv kayıtlarında Hicri 11.06.1280 (Miladi: 23 Kasım 1863) tarihli zaptiye maaş defterinde maaş alan memurlar arasında *müstantikler* bulunmaktadır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), MAD.d., Gömlek: 9071; Yine aynı yıla ait başka bir belgede “Bab-ı Zabtiye’de bulunan müstantiklerin çoğaltılması ve maaşlarına zam yapılması” konusu yer almıştır. BOA, MVL Gömlek: 858, Sıra: 84, Hicri 08, Recep 1280(19 Aralık 1863).

³⁴ BİNGÖL, EK-II. s. 327.

³⁵ TURINAY, s. 207.

³⁶ EKİNCİ, s. 164.

³⁷ EKİNCİ, s. 198; KENANOĞLU M. Macit “Nizamiye Mahkemeleri” Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul 2007, C. 33, s. 185; DAVİSON, s. 156; ENGELHARDT, s. 185-188.

³⁸ Ahmet Lütfi, Mir’at-ı Adalet Yahud Tarihçe-i Adliye-i Devleti Aliyye, İstanbul 1304, s. 184.

³⁹ Ahmet Lütfi, s. 184.

8 Haziran 1869 yılında Divan-ı Ahkam-ı Adliye tarafından hazırlanmış olan ceza muhakemesi soruşturma ve yargılama işlemlerini düzenleyen muvakkat bir talimat yürürlüğe girmiştir.⁴⁰ Bu talimatta bir suç işlendiğinde suç mahalline giderek suçun ve suçlunun açığa çıkarılması için gerekli tahkikatı yürütme görevi önceden olduğu gibi zabıta memurlarına verilmiştir. (6. Paragraf)⁴¹

Bu talimatta müstantikin görevi önceki düzenlemelere göre daha detaylı olarak 19. paragraftan itibaren düzenlenmiştir. Buna göre müstantik, mümeyyizlerden bir ve zaptiye görevlileri veya teftiş memurlarından bir zat mevcut olduğu halde zanlının sorgusunu açık ve anlaşılır bir şekilde icra edecektir. İfade tutanağının sual yazan kısmına soruyu yazıp hazır bulunan görevlilerce imzalandıktan sonra cevap hanesine zanlının veya sorguya çekilen şahsın cevabı yazılacak ve ifadesi alınan şahsa okunduktan sonra imza ve mühürtlecektir. Eğer imzadan imtina ederse imtina sebebi yazılarak hazır bulunan memurlarca imzalanacaktır.

İfadesine başvuru olan kişinin kendisine atfedilen suçu işlemediği yönünde ciddi kanaat oluşturacak ifade ve deliller sunması durumunda müstantik derhal bu durumu açıklayan bir fezleke düzenleyecek ve orada hazır bulunan diğer görevlilerce de imzalanan fezlekeyi amirine göndererek zanlının tahliyesini talep edecektir. (24. paragraf)

Müstantikin görevi gerçeği ortaya çıkarmaktır. Bu nedenle ifade esnasında işkenceye başvurmayacak, tehdit, vaadde bulunma yoluyla ifade almaktan kaçınacaktır. Zanlıyı konu ile ilgili dinledikten sonra ağzından çıktığı şekilde ifadesini kaydetmelidir. (25. paragraf)

Talimatın devam eden paragraflarında müstantikin sorgulama yaparken ve fezlekeyi düzenlerken dikkat etmesi gereken hususlar ele alınmaktadır. Belirtilen usul ile ikmal edilen fezleke hazır bulunanlar tarafından imzalanıp mühürlendikten sonra yargılama yetkisine sahip olan meclise verilecektir. (30. paragraf)⁴²

Turan, her ne kadar bu talimattaki düzenlenmiş müstantik için sorgu hakimi ibaresini kullanmış olsa da⁴³ talimatta düzenlenen yetki ve görevler göz önüne alındığında müstantikin görevinin bugün sıradan bir karakolda ifade alan polis memurunun yetkilerini geçemediği görülmektedir. O nedenle bu talimatta düzenlenen müstantik, sorgu hakimi değil ifade alan uzman kolluk görevlisi olarak nitelendirilebilir.

Yaptığımız araştırmalarda bu talimattan sonra 1879 tarihli UMCKM'ne kadar müstantik ile alakalı esaslı bir düzenlemeye rastlanmamıştır. Ancak 1870 yılında çıkarılan Dersaadet ve Mülhakatı İdare-i Zabıta ve Mülkiye ve Mehâkim-i Nizamiyesine Dair Nizamname'de müstantiklerin adliyede vekil sıfatıyla dava takip edemeyecekleri ve bizzat mahkemeye celbi mümkün olmayan kişilerin mümeyyiz, müstantik ve müfettiş tarafından adreslerinde ifadelerinin alınacağı hüküm altına alınmıştır.⁴⁴

Osmanlıda 1858 Ceza Kanunu yürürlüğe girdiğinde bu kanunun uygulamasını gösterecek müstakil bir usul kanunu bulunmamaktaydı. Ancak o dönemde çeşitli sebeplerle ceza kanununun kabulünden hemen sonra bir ceza usul kanunu hazırlanarak yürürlüğe konulması tercih edilmemiş, önce 1859 yılında yukarıda bahsedilen muvakkat(sürelî)⁴⁵ bir nizamname çıkarılarak bu alandaki ihtiyaç giderilmeye çalışılmıştır. 1869 yılına gelindiğinde bu nizamnamenin soruşturma ve yargılama alanındaki eksiklikleri gözetilerek Divan-ı Ahkam-ı Adliye tarafından daha detaylı hükümler içeren muvakkat bir talimat çıkarılmıştır. Ancak Ali Şehbaz, bu talimatın bu alandaki eksikliklerin giderilmesine katkı sunmadığını, mahkemelerin bu talimat hükümlerine uygun hareket etmediklerini beyan eder.⁴⁶

Tanzimat döneminde ceza soruşturma aşamasına ilişkin bazı hukuki düzenlemeler yapılmış olsa da UMCKM'na kadar bu alanda detaylı düzenlemelerin yapılmamış olması bazı keyfi uygulamalara ve hak kayıplarına sebebiyet vermiştir. Bu eksikliğin giderilmesi ve bu alanın muhkem kurullarla düzenlenerek görevliler ile muhatapların hak ve yetkilerinin ortaya konulması gerekiyordu. Bu ihtiyaç 1879 yılında UMCKM ile giderilmiştir. Nitekim Şurayı Devlet Müstantiki Osman Saib 1879 UMCKM kabul edilinceye kadar müstantiklerin tahkikat esnasında herhangi bir kural ve şarta bağlı olmadan hareket ettiklerini söyledikten sonra, kanunun yürürlüğe girmesi ile bu alanda bir düzen sağlandığını şu sözlerle ifade eder: “*Usul-i Muhakemat-i Cezaiye kanununun vaziyet dahi bilcümle memurin-i adliyenin vezaifi icab-ı hakikiyesi üzere tahdit ve taksim olundu. Muamelat-ı tahkikiye ve istintakiye dahi her tarafça bir kaide-i muttaride ve adile tahtında cereyana başlayıp. . .*”⁴⁷

⁴⁰ TURAN, s. 1179; Bu talimat hükümleri incelendiğinde yukarıda bahsedilen 1859 yılında yayınlanan nizamnameden daha detaylı düzenlemeler içerdiği görülmektedir. Nizamnamenin uygulamasında ortaya çıkan aksaklıklar gözetilerek bu talimatname ile mevzuatta eksik olan hususların giderilmeye çalışıldığı söylenebilir.

⁴¹ TURAN, s. 1200.

⁴² TURAN, s. 204-206.

⁴³ TURAN, s. 1185.

⁴⁴ Nizamnamenin 78. maddesinde “*Meclislerde rüyet olunacak deâvide reis ve aza ve katib ve mümeyyiz ve müstantikler ve zabıtan ve neferat-ı askeriye vekalet edemeyeceklerdir.*”; 79. maddesinde ise “*Tarafeyn veya muhbirlerden birinin övri şer'iyeye mebni bizzat celb ve istintaki mümkün olamadığı halde bir mümeyyiz ve bir müstantik ve bir teftiş memuru birlikte hanesine giderek takririni alıp zabt eder.*” TURAN, s. 1195-1196.

⁴⁵ Gerek 1859 tarihli nizamnamede, gerekse 1869 tarihli talimattın isimlerinde muvakkat(sürelî) kelimesinin kullanılmış olması bu alanda müstakil bir ceza usul kanunu çalışmalarının yapıldığı ve bu kanun çıkarılıncaya kadar süreli olarak uygulanmak üzere bu düzenlemelerin yapıldığı şeklinde yorumlanabilir.

⁴⁶ Ali Şehbaz, s. 10.

⁴⁷ Osman Saib, Tahkikatı Evveliyeye ve İstintakiye, İstanbul 1302, s. 6.

V. 1879 UMCKM'den Sonra Müstantik

Önceki düzenlemelerde sorgu eylemini yapan kolluk görevlisi olarak düzenlenen müstantik, 1879 UMCKM'den sonra ise sorgu hakimini ifade etmek için kullanılan teknik bir terim haline gelmiştir. Nitekim Kamus-ı Türki'de "muhakemeden evvel maznunu suale çekip isnat edilen cürüm ve kabahatin hakikatini meydana çıkarmaya memur olan hakim" şeklinde tanımlanmıştır.⁴⁸

A. Kanuna Göre Müstantiklerin Tayini

Yukarıda belirtildiği üzere müstantik ibaresi bazı görevliler için kullanılmış olsa da sorgu hakimi olarak Osmanlı hukuk sisteminde ilk kez 1879 yılında Usul-i Muhakemat-ı Cezaiyye Kanun-ı Muvakkati'nin yürürlüğe girmesi ile dahil olmuştur. Müstantikin tayini, görev ve yetkileri UMCKM 50-131. maddeleri arasında düzenlenmiştir. Buna göre her kazada padişahın irade-i seniyyesi ile üç yıl görev ifa etmek üzere bir müstantik görevlendirilecek sürenin dolması durumunda görev süresi uzatılabilecektir.⁴⁹ Bu kanuna şerh yazan Halid Bey bu sürenin üç yıl ile sınırlandırılmasında müstantikin görev ifa edeceği mahalde cürümleri soruştururken bir çok kişi ile muhatap olacağını bunlardan bazıları hakkında tutuklama vb. kararlar verebileceğini bu nedenle halkın bir kısmı ile arasında düşmanlık olabileceği ihtimalinin göz önünde tutulduğunu belirtmektedir. Yine sürenin uzatılmasını müstantikin kemal-i itidal ile hareket ederek tarafsızlık ilkelerine bağlı kalması ve vazifesini hüsnü ifa ile yaparak halkın hoşnutluğunu kazanması durumunda mümkün olabileceğini dile getirmiştir.⁵⁰

Bir yerde müstakil olarak müstantik bulunmadığı durumlarda bidayet mahkemesi azalarından biri müstantik olarak görevlendirilebilecektir. Gerekli durumlarda asıl müstantikin yanı sıra mahkeme başkanı tarafından geçici süreliğine bir mahkeme azası müstantiklik vazifeleri için görevlendirilebilir. Müstantikler adliye memurları sıfatıyla görevleri esnasında istinaf mahkemesi müddeiumumisinin nezareti altında bulunacaklardır.⁵¹ Kanun müstantiklerin ifa edeceği görevin önemini göz önünde bulundurarak böyle bir tasarrufta bulunmuştur. Dokuzuncu ve iki yüz kırk birinci madde birlikte değerlendirildiğinde müstantiklerin tüm vazifelerine ilişkin işlemleri istinaf mahkemesi müddeiumumisinin nezareti altındadır.⁵² Ancak bir diğer bakış açısı ile müstantik tahkikat hakimi sıfatı ile ifa ettiği vazifeden dolayı hiçbir tarafın müdahalesine ve hiçbir tarafın emrine tabi olmaması gerekir.⁵³

Bir yerde yalnız bir müstantik bulunur, hastalığı veya diğer bazı sebeplerle görev ifa edemezse bidayet mahkemesi reisi, azalarından birini seçerek müstantik yerine görevlendirir.⁵⁴ Kanunun elli üçüncü maddesi ile getirilen bu düzenleme ile müstantikliğin bidayet mahkemesi dahilinde bulunduğu bir kere daha vurgulanmıştır. Ayrıca bir müstantikin çalışmasına devam ettiği bir zamanda ihtiyaç halinde geçici bir süreliğine bir mahkeme azasını müstantik görevi ile görevlendirme yetkisine sahip bir mahkeme başkanının müstantikin görevini ifa edemeyeceği durumlarda evleviyetle bu yetkisini kullanması mümkündür.⁵⁵

Yukarıda Halid Bey'in İstanbul için paylaşmış olduğu gecikme yurt genelinde diğer vilayetlerde de yaşanmıştır. Müstakil olarak görev yapacak hakimler tayin edilip göreve başlayıncaya kadar kanunun verdiği bu yetki ile bidayet mahkemesi birinci başkanları tarafından mahkeme azalarından biri müstantik olarak görevlendirilmiş ve aslı görevinin yanı sıra bu vazifeyi de yürütmüştür. Osmanlıda yerleşim yerlerinde görev yapan görevlilerin isim ve görevlerinin de yer aldığı salname kayıtları incelendiğinde bidayet mahkemelerinde müstantik olarak görevlendirilen hakimlere 1881 yılından sonra rastlanmaktadır.⁵⁶

O devrin hukukçularına göre müstantik hakim sınıfındadır. Bu nedenle hakimin haiz olması gerekli vasıflara sahip olması gerekmektedir. Cevdet Ferid, İstanbul müstantiklerinin tamamının mekteb-i hukuk mezunu olduğunu beyan etmektedir. Ancak memleketin tamamında her kazada görev yapacak müstantiklerin hepsinin mekteb-i hukuk mezunu olanlardan seçilmesinin

⁴⁸ Şemseddin Sami, Kamus-ı Türki, Yayına hazırlayan: Ahmet Cevdet, Dersaadet 1317, s. 1341.

⁴⁹ Usul-i Muhakemat-ı Cezaiyye Kanun-ı Muvakkati 50. madde; "Üç sene müddetinde müstantik uhdesinden tahkikat vazifesi ref' olunmadıkça müddet-i mezkure zımnen temdit edilmiş demek olur. Bazı kere işbu müddetin hitamından evvel dahi infisal edebilir." Düstur, 1. Tertip, 4. Cilt, s. 141; Yorgaki Efendi, Usul-i Cezaiyye Ameli ve Nazari, Dersaadet 1327, s. 194.

⁵⁰ Halid Bey, Mizanü't-Tatbik-i Usul-i Muhakemat-ı Cezaiyye Kanunu Şerhi, Dersaadet 1310, C. 1, s. 309; Halid Bey maaşlarına karşılık bulunamadığı için müstantiklerin görevlendirilmesinin tehir edildiğini ve 25 Mayıs 1302 tarihinde Dersaadet, Beyoğlu ve Üsküdar mahkemelerine irade-i seniyye ile müstantikler tayin olunduğunu bildirmektedir. Halid Bey, s. 309.

⁵¹ 1340 (1924) yılında Ceza "Nazari ve Ameli Tatbikat-ı Cezaiyye" kitabını yazan Cevdet Ferit İstanbul'da o anda altı müstantikin görev yaptığını ve İzmir, Konya, Ankara, Kastamonu gibi merkez mahallerde ise bir müstantikin yeterli olmadığı için sayılarının çoğaltıldığını söylemektedir. Cevdet Ferid, Nazari ve Ameli Tatbikat-ı Cezaiyye, İstanbul 1340, s. 361.

⁵² Yorgaki Efendi s. 196; Ziya, Şerhli Usul-i Muhakemat-ı Cezaiyye, İstanbul 1300, s. 23; Arşiv kayıtlarında haklarında adliye müfettişleri tarafından yapılan tahkikat sonucunda azli kararlaşdırılan Bidayet Mahkemesi Müstantiki Salih Ağa'nın azledildiği ve yerlerine yenisinin atandığına dair Selanik İstinaf Müddeiumumiliğinin yazısı bulunmaktadır. BOA, TFR.I.SL., Gömlek: 115, Sıra: 11478, 15 Cemaziyelahir 1324 (6 Ağustos 1906).

⁵³ Halid Bey, s.315 "Zabuta-yı adliye memurlarını kaffesi ve müstantikler mahkeme-i istinafiye müddeiumumisinin taht-ı nezaretinde bulunacak ve işbu nizamnamenin dokuzuncu maddesi hükmünce muhakeme taalluku olan idare memurları dahi memuriyetlerinin adliye cihetince kezalik mahkeme-i istinafiye müddeiumumisinin nezareti altında olacaktır." UMCKM, 241. madde, 1. Tertip Düstur, 4. Cilt s.174.

⁵⁴ Cevdet Ferid, s. 487.

⁵⁵ Ziya, s. 23. Temyiz Mahkemesi Birinci Ceza Dairesi 2 Kanunu Evvel 1927 tarih ve 51-58 numaralı kararında Müstantikin azaya vekaleten mahkeme heyetine dahil olarak yargılamaya katılmasını diğer bozma sebepleri ile birlikte zikretmiştir. Adliye Vekaleti Temyiz Kararları Hukuk ve Ceza, Yeni Tertip, Cilt 4, Ankara 1927, s. 3.

⁵⁶ Halid Bey, C. 1, s. 316.

⁵⁷ 1879 (Hicri 1296) yılına ait Konya Salnamesi incelendiğinde Konya'da Divan-ı Temyiz Vilayet dairesinde 4 müstantikin görev yaptığı, Konya'ya bağlı Teke (Antalya) Sancağında Meclis-i Temyiz-i Liva'da bir müstantik görev yaptığı, ancak sancaklara bağlı kaza bidayet mahkemelerinde müstantik bulunmadığı görülmüştür. Ancak 1881 (Hicri 1298) yılı Konya Salnamesinde ise birçok kazada da müstantik ve müstantik muavininin görev yaptığı görülmektedir. Örneğin Konya Sancağı, Ereğli Kazası'nda Mahkeme-i Bidayet'te "Müstantik İbrahim Efendi", "Muavini Sabit Efendi" olarak gösterilmiştir. Hicri 1296 Konya Vilayeti Salnamesi, Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Konya, 2011; Hicri 1298 Konya Vilayeti Salnamesi, Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Konya 2011, s.70.

mümkün olmadığını dile getirerek müstantiklerin hariçten bilhassa mahkeme kalemlerinde bir müddet bulunmuş kimseler arasından imtihan ile tayin edilme usulünün benimsendiğini dile getirmiştir.⁵⁷

B. Cürümüşhut Durumunda Müstantikin Görevi

Cürüm, suç anlamına gelmekte olup ceza hukuku yaptırımını ile karşılanan herhangi bir yasak fiil olarak tanımlanmaktadır.⁵⁸ Başka bir tanımı “Kanun-ı Ceza’nın ahkamı hilafına hareket etmek demektir.”⁵⁹ şeklinde yapılmıştır.

Günümüzde “suçüstü”⁶⁰ olarak kullanılan cürümüşhut kavramının ne olduğu UMCKM’nin 38. maddesinde tanımlanmıştır. “İcra olunmakta veyahut henüz icra olunmuş olan cürüm, cürm-i meşhuddur. Velvele-i nas üzerine tutulan veyahut cürmün irtikabını müteakiben onun faili veyahut şeriki olduğunu müeyyid olan eşya ve esliha ve edevat ve evrak ile derdest edilen eşhasın mürtekip oldukları ceraim dahi cürm-i meşhud kabilinden addolunur.”⁶¹

UMCKM ikinci kısımda suç ihbarlarının müddeiumumilere yapılacağı ve cürümüşhut halinde müddeiumuminin gerekli inceleme ve tahkikatı yapacağı olayın açıklığa kavuşması için gerekli tedbirleri alacağı 29-43 maddeleri arasında detaylı olarak anlatılmıştır. Ancak kanun koyucu cürümüşhut halinde alınması gereken tedbirlerin hemen alınması ve suç delillerinin zamanında tespit edilerek olayın gerçek boyutunun açığa çıkarılması için 54. maddede cürümüşhut halinde gerekli inceleme ve işlemleri yapma konusunda müstantiki de yetkili kılmıştır.

Geçekten de Kanun cürümüşhut haline özel bir önem vermiştir. Zira olay daha yeni olmuş olaya ilişkin deliller halen ulaşılabılır bir durumda ve şahitlerin bu konudaki bilgileri tazedir. Bu durumda devletin yetkili kişileri harekete geçerek delil tespiti ve gerekli işlemleri yapmalıdır. Kanun bu konuda birden fazla mercii yetkili kılarak mümkün olan en hızlı şekilde gerekli işlemlerin yapılmasını amaçlamıştır. Bu nedenle müddeiumumi, müstantik, müddeiumumiye muavenet vazifesi ile mükellef olanlar cürümüşhut halinde bir suç işlenmiş olduğuna ilişkin bir bilgi alırlarsa derhal suç mahalline intikal etmeli ve gerekli tahkikatı yürütmelidir. Şu kadar ki müddeiumumi giderse olay mahalline gittiğini müstantike bildirmek ve bizzat müstantik gidecek olursa müddeiumumi ile zabıt katibi birlikte bulundurmaya icap eder ise de şayet müstantik veya müddeiumuminin bir mazereti olur veyahut diğer bir cürmün tahkikatını icra ile meşgul bulunur ise yekdiğerinin gitmesini beklemeyen olay mahalline ulaşmaları ve vazife ifasında süratle hareket etmeleri caizdir.⁶²

Madde 54. “Müstantikler ceraim-i meşhude vukuunda müddeiumuminin vezâifinden olan kaffe-i muamelatı müddeiumumiler ile muavinlerine dair olan babda muayyen olan usul ve kavaide tevfikân doğrudan doğruya ve hod be hod icra edebilirler ve muamelat-i mezkûreyi kat’a tehir etmemek üzere müddeiumuminin hazır bulunmasını dahi talep etmeye mehzundur.”⁶³

Bu madde hükmü gereğince müstantikler cürümüşhut halinde bir suç işlendiğinde gerekli işlemlere başlamak için müddeiumumi veya müddeiumumi muavinlerinden bir talep gelmesini beklemek zorunda değillerdir. Bu durumda delilleri toplamak ve olayı aydınlatmak için gerekli tüm işlemleri müddeiumuminin iznine gerek olmadan yapabilirler. Bu kapsamda keşif, olay yeri incelemesi, olayla ilgili şahitlerin dinlenerek ifadelerinin tespit edilmesi, gerektiğinde işlemler tamamlanana kadar ilgili şahıslar hakkında harice çıkış veya olay yerinden uzaklaşma yasağı gibi tedbirlere başvurulabilir. Bu tedbirlere uymayanları derdest ettirerek tevkifhaneye gönderebilirler.⁶⁴ Müstantikler bu kapsamda zanlının suç işlemek için temin ettiği veya hazırladığı anlaşılabilir veya suç işlemek için kullandığı tespit edilen silah ve sair eşyaya el koyarak zanlı hazır ise onun da beyanını alarak zabıt varakası düzenlemeye, gerektiğinde bilirkişi incelemesi yaptırmaya⁶⁵, yaralama ve adam öldürme suçlarında tabip ve cerrahların celbi ile

⁵⁷ Cevdet Ferid, s. 359; Arşiv kayıtlarında tahsisat yetersizliği dolayısıyla mevcut katiplerden seçilen müstantiklerin istenilen liyakatte bulunamayacakları cihetle bunların muhakeme yapmalarının önlenmesi, geçici ve sürekli tutuklama ve serbest bırakma işlemlerinin mahkeme reisleri tarafından tasdik edilmesi lüzumuna dair Ceza Usulü Kanunu’na zeylen bir madde ilavesi hakkında bir çalışma yapılarak padişaha arz olunmak üzere sadaret makamına sunulduğu görülmektedir. BOA, Y.A.RES. Gömlek: 32, Sıra: 17, 19 Rabiulevvel 1303(26 Aralık 1885). Yine Şurayı Devlet’ten yazılan bir yazıda “Usul-i Muhakemat-ı Cezaîye Kanunu’nun müstantiklara tahsis ettiği salahiyetlerden en mühim ve mutenası, maznunların men-i muhakemesine muvafakat ve gayr-ı muvafakat etmeleri ve tevkifleriyle tahliyeleri ayrıca onların tarafından kararnameler tanzim olunabilmesi için müstantikların malumat ve emniyet erbabi olmaları gerektiği...” hususunun vurgulandığı görülmektedir. BOA, Ş.D. Gömlek: 2453, Sıra: 4, 22 Cemaziyelahir 1299(11 Mayıs 1882).

⁵⁸ AVCI, Mustafa, Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükümler, Ankara 2018, s. 28.

⁵⁹ Miralay Hüseyin Remzi, Lügat-i Osmanîyye, İstanbul 1282, s. 384.

⁶⁰ 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu “Tanımlar” başlığını taşıyan 2 maddesi J bendinde “Suçüstü: 1. İşlenmekte olan suçtu, 2. Henüz işlenmiş olan fiil ile fiilin işlenmesinden hemen sonra kolluk, suçtan zarar gören veya başkaları tarafından takip edilerek yakalanan kişinin işlediği suçtu, 3. Fiilin pek az önce işlendiğini gösteren eşya veya delille yakalanan kimsenin işlediği suçtu ifade eder” şeklinde tanımlanmıştır. <https://www.mevzuat.gov.tr > 1.5.5271.pdf E.T.:25.08.2022>.

⁶¹ Düstur, 1. Tertip, 4. Cilt, s. 138; GÖKCEN, s. 210; Bir başka tanım şu şekilde yapılmıştır. “İcra olunmakta olan cürüm ile velvele-i nas üzerine tutulan veyahut cürmün irtikabını müteakiben onun faili veya şeriki olduğunu müeyyid eşya ve esliha ve edevat ve evrak ile derdest olunan eşhasın mürtekip oldukları ceraim denilir.” Miralay Hüseyin Remzi, s. 384.

⁶² Osman Saib, s. 7-8.

⁶³ Düstur, 1. Tertip, 4. Cilt, s. 141; GÖKCEN, s. 212.

⁶⁴ “Bu memnuiyet hilafında hareket edenleri derdest edebilir ise tevkifhaneye göndermeye salahiyetleri vardır. Fakat Usul-i Muhakemat-ı Cezaîye Kanun-ı Muvakkati’nin otuz birinci maddesi mucibince bu makulelerin üç günü tecavüz etmemek üzere hapsine veyahut kendilerinden iki altına kadar ceza-yı nakdi ahzına münhasıran müstantik tarafından karar verilir.” Osman Saib, s. 8.

⁶⁵ 1322 yılına ait arşivde yer alan bir evrakta zehirlenerek vefat eden bir çocuğun, ölüm sebebinin içtiği morfinli şuruptan olup olmadığının tahkiki için, kimyahaneye ve müstantik raporları ile birlikte otopsi için gerekli organların gönderildiği ve heyet-i itibbanın raporunun tanzim edilip yollanması istendiği görülmektedir. BOA., ZB. Gömlek: 345, Sıra: 50, 27 Nisan 1322(1906).

gerekli muayeneyi yaptırmaya, bu işlemlere ilişkin tutanakları düzenlemeye yetkili kılınmıştır. Müstantik bu işlemleri yaparken gerekli görürse müddeiumuminin hazır olmasını da isteyebilir.⁶⁶

Cürmümeşhut halinde olay yerine intikal edecek müstantik, müddeiumumi veya zabıta-i adliye memurları icabına göre güvenlik güçlerinden veya tabip veya cerrah yahut bilirkişilerden birkaç kişinin kendilerine refakat etmesini isteyebilirler.⁶⁷

Müstantik cürmümeşhut halinde yapmış olduğu işlemleri kanunda gösterildiği şekilde ikmal edip tutanağa bağlamalıdır. Müstantik bu aşamada şüpheli hakkında ceza talebinde bulunamaz kanun bu konuda yetkiyi müddeiumumiye vermiştir. O nedenle müstantik inceleme aşamasındaki işlemler tamamlandıktan sonra dosyayı müddeiumumiye gönderecektir. Müddeiumumi dosya üzerinde yapacağı inceleme sonucunda yapılan soruşturmada bir eksiklik bulunduğunu tespit eder ise müstantikten ikmal-i tahkikat talebinde bulunacaktır. Bu durumda müstantik eksikliği giderecektir. Müddeiumumi soruşturmada bir eksiklik görmez ise iddianame düzenleyecek müstantik ise bu iddianamenin altına kararnamesini yazacaktır.⁶⁸

Cürmümeşhudun vukuundan vaktiyle haberdar olmaz ve gerekli muamele zabıta-i adliye vazifesini haiz bulunanlar tarafından yapılarak tutanaklar müstantike gönderilirse 55. maddede düzenlendiği üzere müstantikler bu evrakları öncelikle ve dikkatle incelemelidirler. Müstantik şahit ifadelerinde eksiklik, evrakların düzenlenmesinde kanunda belirtilen usulün uygulanmaması gibi eksiklikler tespit edildiği takdirde ivedilikle bu eksiklikleri gidermek için gerekli işlemleri yapmalıdır. Yapılan işlemlerin bazı eksikliklerden dolayı olayı aydınlatacak nitelikte olmadığı kanaati hasıl olursa hemen keşif, şahit ifadesi almak gibi olayın aydınlatılması için lazım gelen işlemleri tekrar yapmaya da yetkilidir.⁶⁹

C. Müstantikin Tahkikat Görevi

Cevdet Ferit tahkikatın gayesini şu şekilde açıklamaktadır: “Tahkikatın gayesi failin derdest ve zahire ihracı ve fiil-i cürmiyenin delail-i esbab-ı subutiyelerini cem’ ve taharri (araştırma) ve cürmün suret-i ikamı(işlenme şeklini) bütün ahval-i mahsusa ve şeraitiyle tespittir.”⁷⁰ Bu amaca ulaşmak için tahkikat aşamasında gerekli işlemleri yapma konusunda her türlü salahiyet müstantike verilmiştir.⁷¹

UMCKM göre müddeiumumiler ancak kanunda belirtilen cürmümeşhut gibi bazı istisnai durumlarda tahkikat icara edebilirler. Bu istisnalar dışında yaptıkları tahkikat gayrikanuni olacaktır.⁷² Bu durum kanunun 44 maddesinde açıklanmaktadır. Bu maddeye göre 29. ve 43. maddede belirtilen durumlar dışında⁷³ müddeiumumilere kendilerine suç ihbarı ulaşması durumunda gerekli tahkikatın yapılmasını ve gerektiğine olay yerine bizzat giderek gerekli tutanakların tutulmasını müstantikten talep etme hakkı verilmiştir.

Gerçekten de UMCKM göre cürmümeşhut dışında müddeiumumilere bir ihbar veya şikayet ulaştığında bu hususta müstantikten tahkikat-ı kanuniye talebinde bulunurlar ve buna mukabil müstantikler tahkikatı icra ederler. Müstantik cürmümeşhut dışında müddeiumuminin yazılı bir talebi olmaksızın tahkikat icra edemezler.⁷⁴

Bu konuda eser yazan ve kendisi de Şura-yı Devlet müstantiki olan Osman Saib şikayetleri müddeiumumi tarafından müstantike gönderilmeden evvel bazı eksikliklerin tamamlanması gerektiğini söylemiştir. “Ceraim-i meşhudenin gayri ahvalde müddeiumumiye verilen ihbar ve şikayetnameler iddianame-i mahsusa ile müstantike gönderilmeli ve fakat gerek ihbar ve gerek şikayet edenler izahat-ı tahririye vermemiş iseler ya kendilerini veya vekillerini müddeiumumi huzuruna celp edip izahat aldıktan sonra yazacağı iddianameye işbu izahatı ve maznunun aleyhin hangi maddeden dolayı ne suretle taht-ı zanda bulunduğunu ve şahit olduğu haber verilmiş ise onların dahi celp ve isticvabı lüzumunu derç ve tahrir ve hukuk-ı umumiye namına olan iddiasını tasvir etmelidir.”⁷⁵

UMCKM 65. maddesi mucibince müstantik nezdinden şikayetle hukuk-ı şahsiye talebinde bulunulduğu takdirde müstantik

⁶⁶ Halid Bey, C. 1, s. 319.

⁶⁷ Osman Saib, s. 8.

⁶⁸ Halid Bey, C. 1, s. 321.

⁶⁹ Halid Bey, C. 1, s. 326.

⁷⁰ Cevdet Ferid, s. 437.

⁷¹ Cevdet Ferid, s. 437; Arşiv belgelerinde bir bölgede çıkan olaylar üzerine gerekli tahkikatın yapılması için müstantikler görevlendirildiği görülmektedir: “Meşrutiyet’in ilanı üzerine Mekke’de karışıklık çıkıp yakalanan kişiler hakkında tahkikat yapılması için civar vilayetlerden müddei umumi muavini ve mustantik getirilmesi” BOA., DH.MUİ., Gömlek: 1, Sıra: 17, 08 Safer 1327 (1 Mart 1909); “Kayseri’deki patlamayı tahkik için gidip gelen heyet azasından Müstantik Kamil Bey’in talep ettiği harcırahın karşılanması” BOA., ZB., Gömlek: 309, Sıra: 89, 23 Haziran 1322(1906); “Tahkikat için Sivas’a gidip gelen Beyoğlu Bidayet Mahkemesi Müstantik azasından Şevket Bey ile Heyet-i Tahkikiye azasından Kamil Efendi’nin harcırahları” BOA., DH.MKT., Gömlek: 1094, Sıra: 1, 3 Cemaziyellevvel 1324 (25 Haziran 1906).

⁷² Cevdet Ferid, s. 387-389.

⁷³ 29. maddede “cürmün meşhudenin vukuu halinde eğer irtikap olunan şey mücazat-ı terhibiyyeyi (idam, kürek, kalebentlik, müebbet sürgün gibi cezaları gerektiren fiiller bu kabildendir) istilzam eder ceraimden ise müddeiumumi derhal cinayetin mahalli vukuuna azimet edip (suçun işlendiği yere gidip) keyfiyet-i azimetini müstantike bildirecek ise de işbu faslında beyan kılınacağı üzere onun vüruduna intizara mecbur olmayacaktır.” GÖKÇEN, s.208 Bir diğer istisna ise 43. maddede düzenlenen hane derununda (ev içinde) vuku bulan cürümlerdir. Düstur, 1. Tertip, 4. Cilt, s. 139.

⁷⁴ Cevdet Ferid, s. 397.

⁷⁵ Osman Saib, s. 16.

hukuk-ı şahsiye talebini müddeiumumiye tevdi ve bu husustaki talebini beyana davet eder. Müddeiumuminin talebi ne şekilde bulunursa bulunsun müstantik tahkikata derhal başlamalı veya bir men-i muhakeme kararı vermemelidir.⁷⁶

Müstantik tahkikat hakimi olması dolayısıyla müddeiumuminin tahkikat için gönderdiği yazı doğrultusunda doğrudan doğruya tahkikat başlatmak zorunda değildir. Müddeiumumiden gelen yazı üzerine müstantik tahkikata gerek olup olmadığına kendisi karar verecektir. Ancak tahkikat yapılmaması yönünde bir karar verirse gerekçesini de açıkça belirtmek zorundadır. (m.123-124)

Dört halde tahkikat-ı kanuni icrasına gerek yoktur:

1-İşlenen fiil hakkında zaten bir tahkikat mevcuttur. Bu durumda yeni bir tahkikat yürütmeye gerek yoktur.

2-Hukuk-ı umumiye(kamu) davasının ikamesine imkan olmayan durumlarda tahkikat icrasına da lüzum yoktur. Örneğin işlenen fiilin doğrudan doğruya memur suçlarından olup soruşturma için izin ise tahkikat icrasına da imkan yoktur.⁷⁷

3-İcra kılınan fiil cürüm teşkil etmemesi durumunda tahkikat icra olunmaz.

4-Fiil kabahat nevinden ise müstantik tahkikat yapmadan evrakı sulh hakimine tevdi eder.⁷⁸

Kanunun 56. maddesinde müstantikler tarafından yürütülen tahkikat kapsamında yapılan işlemlerin müddeiumumiye bildirilmesi ve müddeiumuminin müstantikten bu yönde talepte bulunabileceği de hüküm altına alınmıştır. “*Müstantikler ceraim-i meşhudedan maada ahvalde bir cürmün emr-i tahkik ve takibine dair icra etmiş oldukları her güna muamelatı müddeiumumiye bildireceklerdir ve müddeiumumi tahkikat müddeti içinde her ne vakit isterse muamelat-ı mezkûrenin kendisine bildirilmesini talep edebilecek ise de ahzettığı evrakı 24 saat zarfında iade etmeye mecbur olacaktır. Fakat müstantikler icabı takdirinde müddeiumumi tarafından talep vukuundan evvel dahi ihzar müzekkeresi veyahut muvakkat tevkif müzekkeresi itasına mezundurlar.*”⁷⁹

Bu maddede getirilen bilgilendirme yükümlülüğünün sadece müddeiumumiye tanınmasını İstanbul Hukuk Mektebi hocalarından Cevdet Ferit şu şekilde eleştirmektedir: “56. maddenin . . . müddeiumumilerin lehine olarak hafı ve gayri şifahi cereyan etmesi icap eden tahkikattaki muvazene bozulmuştur. Hatta umumiyetle müddeiumumiler mahall-i cürmün keşfi, zabt ve müsadere ikametgâhın taharrisi ve delail-i cürmiyenin tefriki gibi muamelat-ı tahkikiyeye iştirak etmekte arzu ettikleri halde isticvap sırasında da hazır bulunabilmektedirler. Öteden beri müddeiumumileri bitaraf bir makam olarak telakki ve kabul ettiğimize nazaran gerçi tatbikatta bunun bir mahzuru yoksa da bilmukabele maznuna da şu muamelata iştirake mezuniyet vermek tatbiki adalet noktasından daha faide-bahşdır.

Fransız Usul-i Muhakeme-i Cezaîyesi 1897 tarihli tadilatıyla bu hususta tahkikat faslında mühim bir inkılap vücuda getirmiştir. Kanunun zübde-i meali tahkikatın fimâ-ba’d maznunun vekilinin huzuruyla cereyanı evrak-ı tahkikiyenin maznun vekili tarafından tetkiki, isticvaptan huzuru ve bilcümle mühim muamelat-ı tahkikiyede vekilin huzuru gibi bazı hususattan ibarettir.”⁸⁰

Kanunun 57. maddesinde “*Müstantik bizzat mevki-i cürme azimet edecek olduğu halde müddeiumumi ve zabıt katibi birlikte bulunacaktır.*” hükmünü ihtiva etmektedir. Cevdet Ferit bu düzenlemenin her durumu kapsayan bir hüküm ihtiva etmediğini beyan etmektedir.⁸¹

Kanunun 58-121. maddeleri arasında tahkikat aşamasında yapılacak işlemlere ilişkin detaylı hükümler bulunmaktadır. Bunlar genel olarak şikayet, şahitlerin dinlenmesi, yazılı delil, suçun açığa çıkmasına etki eden eşya, celp ihzar ve tevkif, tahliye ve kefalet konularıdır.

Müstantikler bir olay hakkında tahkikat başlattıktan sonra tahkikatın tamamlanmasına kadar işlemleri yürütme konusunda tek yetkilidir. Tahkikatın tamamlanmasına kadar kanunda belirtilen yetkileri dilediği gibi kullanır.⁸²

Müstantikler tahkikatın adalet dairesinde icra edilmesi ve tarafsız olarak yürütülmesi için gerekli hassasiyeti göstermelidirler. Bir yandan müddeinin iddiasını dinleyerek iddia edilen suç ile alakalı delilleri toplayacak; diğer taraftan zanlıyı dinleyerek lehine olan delilleri ihzar edecektir.⁸³

Bir yerde müstakil olarak görevli bir müstantik olmadığı durumlarda bidayet mahkemesi azalarından birinin müstantiklik vazifesi ile görevlendirileceğini belirtmiştik o dönem hukukçuları müstantik olarak tahkikat yürüten bir hakimin daha sonra

⁷⁶ Cevdet Ferid, s. 398; Mahmud Esad Şeydişehri, Şerh-i Kanun-u Ceza, Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukukuna Giriş Mahmud Esad Şeydişehri'nin Ceza Hukuku Dersleri, (Editörler: Mehmet AYKANAT – İbrahim ÜLKER), İstanbul 2020, s. 127.

⁷⁷ 26.11.1337 (23 Ağustos 1919) tarihli bir arşiv belgesine göre memurlukları sırasında cürüm işleyenler hakkında yapılan ilk tahkikat üzerine idare meclisi tarafından alınacak kararların, müstantik kararname mahiyetinde olacağı bildirilmiştir. BOA., DH. H.MŞ., Gömlek: 3, Sıra: 1.

⁷⁸ Cevdet Ferid, s.399-400.

⁷⁹ Düstur, 1. Tertip, 4. Cilt, s. 142; GÖKCEN, s. 213.

⁸⁰ Cevdet Ferid, s. 394-395.

⁸¹ “57. maddede zikrolunan mecburiyet umumiyetle müddei şahsinin doğrudan doğruya müstantike hukuk-ı şahsiye talebiyle müracaatı üzerine hod be hod ve hukuk-ı umumiye davası ikame olunmaksızın tahkikata başlayamayacağı ve bir de tahkikat hitam bulunduğu halde müddeiumuminin talebi mesbuk olmaksızın tahkikatı kapayamayacağı halini tayin ve tasrih zımında vaz edilmiş ve bu taktirde müstantik için evrakı müddeiumumiye tevdi etmek mecburiyetinden mütevellit bulunmuştur.

⁸² Cevdet Ferid, s. 400.

⁸³ Osman Saib, s. 27; Cevdet Ferid, s. 394.

yargılamalara katılıp katılmayacağını tartışmışlardır. Ceza usul kitabı yazarı Yorgaki Efendi bu konuda şunları söylemektedir: “Müstantikin tahkikat icra etmiş olduğu davanın mahkemesinde bulunup bulunmayacağına dair sarahat-i kanuniye yok ise de lüzumu muhakeme kararnameyi vermekle müstantik o dava hakkında beyanı rey etmiş olacağından icra-i muhakeme esnasında hazır bulundurulmaması kaide-i esasiyeye daha muvafıktır.”⁸⁴

D. Tahkikatın Tamamlanması

Tahkikat-ı istintakiye, suç hakkında müstantik tarafından tahkiki icap eden tüm muamelenin yapılması ile tamamlanmış olur. Gerek müddeiumumi gerekse müddei şahsinin talebi üzerine başlayan tahkikat tamamlandıktan sonra müstantik bir karar verebilmek için müddeiumuminin mütalaasını istemek zorundadır. Müddeiumumi evrakın kendisine tevdiinden itibaren üç gün içinde iddiasını beyan etmelidir.⁸⁵ Müddeiumumi müstantik tarafından kendisine gönderilen tahkikat aşamasına ilişkin evrakları inceler tahkikatın ikmal için bir eksiklik bulunduğunu tespit eder ise müstantikten eksikliğin ikmalini talep eder. Bu eksiklik tahkikatın icrasında ortaya çıkan bazı usulî eksiklikler olabileceği gibi daha önce hakkında tahkikat talep edilmemiş bir kişinin suça karıştığı tespit edilmesi durumunda bu kişi hakkında da tahkikat yapılması talebi olabilir.⁸⁶ Bu durumda müstantikin eksikliği tamamlaması gerekir. Ancak müstantik, müddeiumuminin bu yönde taleplerini kabul etmez ve tahkikatın mevcut hali ile iddianame talebinde ısrar ederse bu durumda keyfiyeti istinaf müddeiumumiliğine beyan etmelidir.⁸⁷ Bunun dışında müddeiumumi iddianamesinde men-i muhakeme, lüzum-ı muhakeme, filin sulh hakimleri dairesinde kaldığı kanaatinde olursa dosyanın bidayet mahkemesi hakimliğine gönderilmesi şeklinde görüşler ortaya koyabilir.

Müstantikler tahkikatı tamamladıktan sonra 123. madde gereğince evrakları müddeiumumiye göndermek ve onun iddianamesini istemek zorundadır. Müddeiumuminin mütalaası geldikten sonra tahkikatta ortaya çıkan ahvali ve müddeiumuminin mütalaasını dikkate almalıdır. Ancak müstantik müddeiumuminin görüşü doğrultusunda hareket etmek zorunda değildir.⁸⁸ Yapılan tahkikat sonucunda müstantik vaki olan filin ne cinayet ve cünha ne de kabahat nevinden olmadığı kanaatine ulaşır veyahut isnat olunan filin zanlı tarafından işlendiğine dair yeterli delil ve emare görmezse men-i muhakemeyi yani muhakemeye mahal olmadığını bir kararname ile beyan edecek ve zanlı tevkif olunmuş ise tahliye edilecektir.⁸⁹ Müddeiumuminin işlenen filin bir suç olduğu iddiasında bulunduğu veya zanlının yargılanması için yeterli delil bulunduğu yönünde bir mütalaasına karşılık müstantik aksi görüşte ise görüşünün dayandığı gerekçeleri kararında belirtmelidir.⁹⁰ Müstantik dosyanın durumuna göre yetkisizlik (adem-i salahiyet) kararları da verebilecektir. Salahiyet konusunda önce fiili ikinci olarak zanlının şahsını üçüncü olarak suç mahallini gözeterek karar vermelidir.⁹¹

Müstantik isnat olunan filin kabahat nevinden olduğuna kanaat getirirse ilgili evrakları bidayet mahkemesine gönderecek zanlı tutuklu ise tahliye edecektir. (m.124)⁹² UMCKM'nin 58. maddesinde müstantik tarafından ikame olunacak davaların cinayet ve cünha derecelerinde olan fiillere ilişkin olduğu hüküm altına alınmıştır. Bu nedenle müstantik tahkikat sonucunda işlenen filin cinayet veya cünha kabilinden olmadığına kanaat getirir, işlenen filin kabahat nevinden olduğunu tespit ederse cünha ve cinayetten men-i muhakemeye ve kabahat dolayısıyla ait olduğu kaza bidayet mahkemesine gönderilmesine karar vermekle mükelleftir. Müstantikin bu hususta vereceği karar Kanunun 130. maddesinde düzenlendiği üzere gerek müddeiumumi gerekse müddei şahsi tarafından itirazı kabil bir karardır. Kanunda bu durumda zanlının tahliye edileceği yazılsa da yukarıda 123. madde ile ilgili açıklamada bahsedildiği gibi tahliye kararı için itiraz süresinin dolmasının beklenmesi, itiraz halinde itiraz sonucunun beklenmesi kanunun diğer maddeleri ile birlikte yorumlandığı zaman en doğru hareket tarzı olarak ortaya çıkmaktadır.⁹³

Kanunun 125 ve 126. maddesi tahkikat konusu cürmün ceza kanununda mücazat-ı tedbiyye olarak isimlendirilen ve cünhalar için verilecek cezayı gerektirecek bir fiil olması durumunda müstantik tarafından yapılacak işlemleri düzenlemektedir. “Cürm-i vâki

⁸⁴ Yorgaki Efendi, s.195.

⁸⁵ Osman Saib, s. 40; Burada üç günlük süre tahkikat aşamasının hızlı neticelendirilmesi içindir. Bu nedenle üç günlük sürenin aşılması durumunda verilen iddianamelerin süre aşımı nedeniyle hükümsüz oldukları söylenemez. Cevdet Ferid, s. 469.

⁸⁶ Osman Saib, s. 17.

⁸⁷ Halid Bey, C. 2, s. 243.

⁸⁸ “Müstantikler sıfat-ı hakimiyeti haiz serbest fikir ve vicdana malik olduklarından kanunun kendilerine vermiş olduğu vazife ve salahiyeti kemal-i serbesti ve istiklal ile hüsn-i istimal edip verecekleri kararların ne müddeiumuminin iddiasına ve ne de hiçbir tarafın arzu ve rızasına mutabakatını göstermeyip ancak nefsülemre ve kanuna muvafakatine dikkat etmeleri lazımdır.” Osman Saib, s. 45.

⁸⁹ Tahkikat sonucunda müstantik tarafından men-i muhakeme kararları şu durumlarda verilebilir: 1- 123. maddede beyan olduğu üzere isnat olunan filin cünha, cinayet ve kabahat cinsinden olmadığı tespit edilmişse; 2- Isnat olunan filin zanlı tarafından işlendiğine dair yeterli delil ve emare bulunmadığı takdirde; 3- Vefat, umumi af, kaziye-i muhkeme (kesin hüküm), müruruzaman, sebeplerden birinin bulunduğu, cebir, ikrah, meşru müdafaa veya emr-i kanuni gibi sebeplerin bulunması veya zanlı memur olup ilgili makam tarafından usulî dairesinde izin verilmemiş olası durumudur. Cevdet Ferid, s. 475.

Men-i muhakeme kararı verilmesi üzerine tevkif olunmuş zanlının tahliye edileceğine dair 123. maddede hüküm bulunmasına karşılık 130. maddede yazılı olduğu üzere müddei şahsi ya da müddeiumumi tarafından men-i muhakeme kararına karşı itiraz vuku bulunduğu durumlarda itiraz hakkında bir karar verilinceye kadar zanlının tahliyesi mümkün olmayacaktır. Halid Bey, C. 2, s. 288.

⁹⁰ Halid Bey, C. 2, s. 287-288.

⁹¹ Cevdet Ferid, s. 468, 471.

⁹² Cevdet Ferid, s. 477.

⁹³ Halid Bey, C. 2, s. 298.

mücazat-ı tedbiyeyi müstelzim mevaddan addolunduğu halde müstantik maznununaleyhi mahkemeye irsal eyleyecek ve cürm-i vâki hapsi istilzam edebileceği takdirde maznununaleyh zaten tevkif olunmuş ise muvakkaten mevkuf kalacaktır.

126- Cürüm hapis cezasını mucip olmadığı takdirde maznununaleyhin yevm-i muayyeninde iktiza eden mahkemeye gelmek şartıyla sebili tahliye kılınacaktır.”⁹⁴

İlgili maddelerde de açıklandığı üzere işlenen cürüm hapis cezasını gerektiren bir fiil olduğu takdirde zanlı zaten tevkif olunmuş ise mahkemeye bu şekilde gönderilmesi, işlenen cürümün hapis cezasını gerektirmeyecek bir fiil olması ve zanlının tahkikat aşamasında tevkif edilmiş olması durumunda zanlının mahkemeden gönderilecek davetiyeye icabet ederek mahkemeye gelmek koşulu ile ve ikametgah senedi alınarak tahliye edilmesi gerekecektir.⁹⁵ Zanlı tutuklu olarak mahkemeye sevk edildiği takdirde mahkeme reisi mevkufen (tutuklu) muhakemeye lüzum olduğuna kanaat getirirse müstantikin kararnamesinin altına tasdik etmek suretiyle imza edecek aksi takdirde tevkif emrinin devamına lüzum olmadığına dair kararname altına işaret edildiği halde müstantik zanlıdan bir ikametgâh senedi alarak derhal tahliye edecektir.⁹⁶

Bir filden dolayı haklarında tahkikat yürütülen zanlılardan bazılarının işlenen fiil ile alakalarının olmağı ortaya çıkarsa müstantik dilerse bunlar hakkında müddeiumumiden iddianame isteyerek karar verir; dilerse diğerleri hakkında tahkikatın tamamlanmasına kadar bekler ve tamamı hakkında iddianame talep ederek her biri hakkında gerekli kararları verebilir. Yine müstantik zanlının mahkum edilmesi için yeterli delil olup olmadığını araştırmak zorunda değildir. Bir zanlı hakkında lüzum-ı muhakeme kararı vermek için katiyet aramaz yerine göre şüphe veya tereddüt halinde de lüzum-ı muhakeme kararı verebilir.⁹⁷

Tahkikatın tamamlanarak lüzum-ı muhakeme kararı verilmesi durumunda müddeiumumi dava ile ilgili tüm evrakları düzenleyerek numaralandırmalıdır. Bu şekilde hazırladığı evrakları 48 saat içinde ait olduğu mahkemeye göndermelidir. Dava cünhaya ilişkin bir dava ise müddeiumumi 168. maddedeki mehil kaidesine uygun olarak çağrılmasından sonra 48 saat zarfında mahkemeye gelmek üzere zanlıyı davet ettirecektir. (m.127)⁹⁸

Bu madde 124 ve 125. maddelerle bağlantılıdır. Bu maddelerde cürümün kabahat ya da cünha derecesinde görüldüğü durumlarda zanlının mahkemeye gönderilmesine müstantik karar verecektir. Bu maddelere uygun olarak müstantikin vereceği kararnameler üzerine dava gerek kabahat nevinden olsun gerekse cünha derecesinde bulunsun bilcümle evrak 48 saat içerisinde mahkemeye tevdi ve irsal etmek gerekmektedir.⁹⁹ Dikkat edilirse bu konuda karar verme yetkisi müstantikte olmasına karşın kanun ilgili evrakların ilgili mahkemelere gönderilmesi görevini müddeiumumiye vermiştir.

Müstantik vaki olan cürümün mücazat-ı terhibiyeyi¹⁰⁰ gerektirdiği ve suç isnadı için yeterli derecede delil olduğu kanaatinde ise lüzum-ı muhakeme kararı verecektir. Bu durumda müddeiumumi tarafından tahkikatı içeren evrakın, zabıt varakalarının ve sübutu cinayete medar olacak eşyanın bilgileri geciktirilmeksizin cinayet davasını görmekle görevli olan mahkemenin müddeiumumiliğine tebliğ olunması görevli memurdan istenecektir.¹⁰¹ Suçla ilgili eşya 210 ve 246. maddeler ahkâmına hâlel gelmemek üzere müstantikin mensup olduğu mahkemede kalacaktır. (m.128)¹⁰² Bu eşyalar mahkeme tarafından talep edildiğinde gönderilecektir. Zanlının beraatine karar verilirse zaptedilmiş eşyası kendisine teslim edilir. Ancak kalpazanlıkta kullanılan alet ve edevat gibi zararlı eşyalar hiçbir kimseye iade edilmeyip bu gibi eşyaların imha edilmesi gerekir.¹⁰³

Yukarıda belirtilen durumlarda zanlı hakkında verilen muvakkat tevkif müzekkeresinin hükmü, liva bidayet mahkemesi ve istinaf mahkemesi tarafından karar verilinceye kadar geçerli olacaktır. 123 ila 128. maddeler ahkâmınca müstantik tarafından yazılacak kararnameler müddeiumuminin iddianamesinin altına yazılacak ve bu kararnamelerde zanlının isim, şöhret ve yaşı, doğum yeri, ikametgâhı, sanatı, kendisine isnat olunan fiilin tarifi ve kanunen hangi nevi cürümden olduğu, ilgili kanun maddesi ve suç isnadına yeter delil olup olmadığı yazılacaktır.¹⁰⁴

Suç işlediği yönünde hakkında kanaat oluşan zanlı ile ilgili müstantik tarafından verilmiş olan tevkif müzekkeresi muvakkat olsa bile 98. maddedeki otuz gün müddete tabi olmayacaktır. Evrakların istinaf müddeiumumiliğine gönderilmesi ile iş müstantiklikten çıkmış olsa da istinaf müddeiumumiliğine evraklar ulaşıp ilgili mahkemeye tevdi ile tetkikatın neticesi ortaya çıkıncaya

⁹⁴ Düstur, 1. Tertip, 4. Cilt, s. 155; GÖKÇEN, s. 224-225; Ziya, s. 47.

⁹⁵ Halid Bey, C. 2. s. 306.

⁹⁶ Cevdet Ferid, s. 477.

⁹⁷ Cevdet Ferid, s. 368 ve s. 574.

⁹⁸ Düstur, 1. Tertip, 4. Cilt, s. 155; GÖKÇEN, s. 225.

⁹⁹ Halid Bey, C. 2. s. 312.

¹⁰⁰ “Cinayet, mücazat-ı terhibiyeyi istilzam eden ef’aldır. Mücazat-ı terhibiye katl ve maa’t-teşhir müebbeden ya da muvakkaten küreğe konmak ve kalebent olmak maddeleriyle nefy-i ebed ve müebbeden rütbe ve memuriyeten mahrumiyet ve hukuk-ı medeniyeden iskat maddeleridir.” 1858 Ceza Kanunnamesi, 3. madde Düstur, 1. Tertip, 1. Cilt, s. 537; AKGÜNDÜZ, s. 623.

¹⁰¹ İşlenen fiil cinayet nevinden ise müstantikin lüzum-ı muhakeme kararından sonra doğrudan yargılama başlanamaktadır. UMCKM 199-231. maddeleri hükmünce liva bidayet mahkemesi azaları arasından üç kişilik bir heyet-i ithamiye oluşturulup bu heyet tarafından dosya üzerinden ve 3 gün içinde inceleme yapılarak müstantik kararına bağlı olmaksızın yargılama gerekip gerekmediğine karar verilecektir. Mazhat-Talat, Usûl-i Muhâkemat-ı Cezaiye Birinci Kitâb Esbab-ı Nakziye-i Temyiziye ve Mesalih-i Mütenevvia-i Adliye, İstanbul 1328, s. 180.

¹⁰² Cevdet Ferid, s. 477-478; Ziya, s. 48.

¹⁰³ Osman Saib, s. 49.

¹⁰⁴ Cevdet Ferid, s. 478.

kadar müstantik tarafından verilen muvakkat tevkif müzekkeresinin gayri muvakkat tevkif müzekkeresi gibi değerlendirilmesi gerekecektir. Bu durumda evrakları gönderen müddeiumumi tarafından zanlının tutulduğu tevkifhaneye bir müzekkere yazılarak durumun bildirilmesi yerinde olacaktır. Yoksa 30 günlük sürenin sona ermesi ile zanlının tevkifhaneden salıverilmesi ihtimali bulunmaktadır.¹⁰⁵

E. Müstantik Kararlarına Karşı İtiraz

Müstantikin kararlarına karşı kanuni süresi içinde itiraz edilebilir. İtiraz üzerine mahkeme reisi tarafından verilen karara karşı da temyiz yoluna başvurulabilir.¹⁰⁶

Müstantik tarafından tahkikat-ı istintakiye icrası sırasında salahiyet veya adem-i salahiyet(yetkisizlik) tahliye veya adem-i tahliye hakkında bir karar verebilir. Diğer taraftan tahkikat tamamlandıktan sonra lüzum veya men-i muhakeme hakkında bir karar verecektir. Bu kararlara karşı alakadarların kanun yoluna müracaat hakkı bulunmaktadır. Bu hakka "itiraz yolu" denilir.¹⁰⁷ Müddeiumumi, müstantik tarafından yazılan her türlü kararname aleyhine itiraz edebilir.¹⁰⁸ Yine müddei şahsi 109 (kefaletle tahliye), 123 (men-i muhakeme kararı), 124 (müstantikin fiili kabahat olarak görüp verdiği tahliye kararı), 126 (işlenen fiilin cezası gerektiren bir fiil olmadığı ve bu nedenle zanlının tahliyesi kararı), ve 431 (nakli dava dilekçesinin müstantike tevdi edilip müstantik tarafından verilmiş karar) maddelerde düzenlenen kararnameler aleyhine kendilerini ilgilendiren hususlarda itiraz hakkına sahiptir. Zanlı ancak 109. maddede düzenlenecek kararname aleyhine ve 431. maddede belirtilen hal vuku bulduğu zaman itiraz edebilir. (m.130)¹⁰⁹

Kararnamelere karşı itiraz müddeti 3 gün olup müddeiumumi hakkında süre kararname tarihinde başlayacaktır. Müddei şahsi için süre kendisi tarafından mahkemeye bildirilen adrese tebliğ yapıldıktan sonra işleyecek olup zanlının itiraz süresi yine kararın kendisine tebliği ile başlayacaktır.¹¹⁰ Tebliğler kararname tarihinden itibaren 24 saat zarfında yapılmalıdır. İtirazlar bir dilekçe ile itiraz sebepleri gösterilerek yapılmalıdır.¹¹¹ İtiraz doğrudan doğruya müstantike yapılabileceği gibi itirazı değerlendirmekle görevli mahkemeye de yapılabilir. İtirazın üzerine verildiği tarih işlenerek ve mahsus deftere kaydedilir.¹¹² İtiraz ile ilgili evraklar derhal ilgili mahkemeye gönderilecektir. Bu itirazlar diğer işlere göre öncelikli olarak karara bağlanacaktır. Müstantikin kararına itiraz üzerine mahkeme 5 gün içinde karar vermelidir. Mahkeme reisinin itiraz üzerine vereceği karar müstantikin kararını tasdik yada bila tasdik şeklinde olmalıdır. Mahkeme reisi müstantikin kararını feshedemez olsa olsa kararın noksan yönlerini göstererek niçin kararı tasdik etmediğini izah eder.¹¹³

İtiraz inceleme mercii öncelikle itiraz edenin bu hakka sahip olup olmadığını daha sonra itirazın süresinde yapıp yapılmadığını üçüncü olarak da itirazın kanunda belirtilen şartları taşıyıp taşımadığına bakması gerekmektedir. Bu hususlarda bir eksiklik olması durumunda itirazın esasına girilmeden reddedilmesi gerekecektir.¹¹⁴

Yüz otuzuncu maddede itiraz edipte haksız çıkan müddei şahsinin zanlıya tazminat vermesinin itiraza dair kararla beraber hüküm altına alınacağı düzenlenmiştir. Müddei şahsinin itirazı tutuklu bulunan bir zanlının meni muhakeme kararına veya tahliyesine yönelik ise itiraz sonucunda heyetin vereceği karara kadar ilgili kişinin tutukluluk hali devam edecek, tutuklu bulunmayan bir zanlının bulunduğu yerde kalıp ticaret veya diğer işleri için başka yere gidememek gibi durumlar ortaya çıkacaktır. Bu maddede düzenlendiği üzere bu tür mağduriyetler karşısında itirazında haksız bulunan müddei şahsi aleyhine kararı veren heyet tarafından bir tazminata hükmedilecektir.¹¹⁵

Müstantikin vazifesini ifa esnasında kanuna aykırı muamelesi görülür ise bundan zarar gören kimseler müstantike karşı iki suretle dava takibinde bulunabilirler. Öncelikle kanuni sebeplerin mevcut olması durumunda adliye nezaretinden verilecek emir üzerine müstantik hakkında muhakeme yapılacağından zarara uğrayanlar bu davaya müdahale ile zarar ve ziyanının tazminini hukuku şahsiye ile talep ve dava edebilirler. İkinci olarak müstantikin fiili yalnız zarar ve ziyana sebep olmuş ise zarara uğrayan kimse hakimden şikayetçi olma (iştika ani'l-hükkam) yoluyla zararının tahsilini hukuk mahkemesinde dava edebilir.¹¹⁶

¹⁰⁵ Halid Bey, C. 2, s. 332.

¹⁰⁶ Cevdet Ferid, s. 480.

¹⁰⁷ Cevdet Ferid, s. 480.

¹⁰⁸ Müstantikin idari muameleler diyebileceğimiz işlemler için aldığı kararlara karşı itiraz yolu yoktur. Nasıl mahkemenin şahit dinlenmesi veya bilirkişi incelemesi yapılmasına ilişkin idari kararlarına karşı başlı başına bir müracaat hakkı yoksa müstantikin tahkikatın idaresi yönündeki kararlarına karşı da itiraz yolu yoktur. Cevdet Ferid, s. 481.

¹⁰⁹ Cevdet Ferid, s. 482; Ziya, s. 49.

¹¹⁰ Halid Bey, C. 2, s.334.

¹¹¹ Halid bu karara karşı başlıca muhtemel itiraz sebepleri olarak şunları sıralamaktadır. 1-Noksan tahkikat: Bir tahkikatta kanunen gerekli delillerin toplanmaması gerek zanlı aleyhine gerekse zanlının masumiyetine işaret eden ve ifadesinde belirtilen delillerin toplanmamış olması. 2-Kanunen delil olmayacak emarelerin müstantik tarafından delil olarak toplanması ve kararnamede delil olarak gösterilmesi. 3-İşlenen fiil ile müstantikin kararnamesinde işaret ettiği kanun maddesinin münasebet olmaması veya işlenen fiilin suç olduğuna ilişkin ceza kanununda bir hüküm bulunmaması. Halid Bey, C. 2, s. 345-346.

¹¹² Cevdet Ferid, s. 484.

¹¹³ Cevdet Ferid, s. 487.

¹¹⁴ Halid Bey, C. 2, s. 347.

¹¹⁵ Halid Bey, C. 2, s. 505-506.

¹¹⁶ Yorgaki Efendi, s. 197; Arşiv kayıtlarında haklarında yapılan şikayet neticesinde Adliye müfettişliği tarafından soruşturma yapılan ve görevlerinden alınan müstantiklere ilişkin

VI. Sonuç

Tanzimat Dönemi'nde 1879 yılında Usul-i Muhakemat-ı Cezaiyye Kanun-ı Muvakkati ile Osmanlı hukuk sistemine giren müstantik (sorgu hâkimi) Cumhuriyetin ilanından sonra da 1985 yılına kadar Türk hukuk sisteminde varlığını devam ettiren bir kurumdur. O dönemki kanun koyucu ceza yargılamasında önemli bir aşama olan suçlunun belirlenmesi, suç mahallinin suç işlenir işlenmez görülerek sıcağı sıcağına delillerin tespit edilmesi, şahitlerin dinlenmesi ve sorumlu kişiler hakkında yargılamaya gerek olup olmadığı kararının verilmesi görevini iki hukukçu olan müddeiumumi ve müstantik arasında bir denge mekanizması kurarak paylaşmıştır.

Ceza hukukunun amacı; kişi hak ve özgürlüklerini, kamu düzen ve güvenliğini, hukuk devletini, kamu sağlığını ve çevreyi, toplum barışını korumak, suç işlenmesini önlemektir. Ceza usul hukuku ise bu amaca ulaşmak için oluşturulan yargı örgütünün çalışma kurallarını ve bu sürece katılan kişilerin hak, yetki ve yükümlülüklerini içerir. Hukuk kuralları ile bu amaç için kurulan yargı örgütü günün ihtiyaçlarına göre dönüşüm ve değişim geçirmektedir. Bugün ülkemizde soruşturma aşamasında bazı önemli kararlar hakim tarafından verilse de işlemlerin neredeyse tamamı savcılar tarafından yapılmakta ve soruşturma sonucunda iddianame hazırlayarak sanığın mahkemeye sevk edilmesi görevi savcılar tarafından yerine getirilmektedir.

Ağır bir suçla itham edilen kişinin sonuçta beraat edebilmesi mümkündür. Ancak beraat edinceye kadar davanın devamı boyunca azap ve endişe duyacak, halk önünde teşhir olacaktır. Bu durum hem kendi şahsında hem ailesinde telafisi pek de mümkün olmayan maddi ve manevi zararlara sebebiyet verecektir. İşte bu sebeple bir kişi hakkında yürütülen soruşturmanın çok özenli bir şekilde yürütülmesi gerekmektedir. Sorgu hakimliği uygulaması bu endişe ile önemli suçlarda soruşturma ve karar aşamasında iki hukukçunun bulunması, bir denge mekanizması kurularak adalete ve hakkaniyete daha uygun sonuçlar elde edilmesi düşüncesi ile tesis edilmiştir.

Günümüzde haklarında soruşturma yürütülen ve savcının hazırladığı iddianame ile ağır ceza mahkemesinde haklarında dava açılan ve ilk duruşmada yeni bir delil toplanmaksızın haklarında beraat kararı verilen kişilere bizzat şahit oluyoruz. Beraat kararı verilinceye kadar geçen sürede bu kişilerin yaşadığı mağduriyet telafisi pek de mümkün olmayan bir boyutta olmaktadır. Bu duruma bir çözüm olması açısından sorgu hakimliği müessesesinin hukuk sistemimiz açısından yeniden düşünülmesi gerektiği kanaatindeyim.

Bu çalışmada ulaşılan sonuçlardan biri de Tanzimat Dönemi'nde Osmanlı yargı sisteminin ulaştığı seviyenin bir nebze de olsa ortaya konulmuş olmasıdır. Bu dönemde İslam hukuku uygulamalarından mezalim mahkemesi gibi uygulamaları gerekçe göstererek yargı örgütündeki değişim caiz görülmüş ve bu noktadan hareketle başlayan dönüşüm sonucunda günün ihtiyaçlarına cevap verebilecek kapsamlı bir adli yapı kurulmuş ve bu yapı yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ne miras bırakılmıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed

Conflict of Interest: The author have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

KAYNAKLAR / REFERENCES

- Adliye Vekaleti Temyiz Kararları Hukuk ve Ceza Yeni Tertip Cilt 4, Ankara 1927.
- Ahmet Lütfi, Mir'at-ı Adalet Yahud Tarihçe-i Adliye-i Devleti Aliyye, İstanbul 1304.
- Akgündüz, Ahmet, İslam Ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı Kamu Hukuku, İstanbul 2011.
- Akman, Ahmet, "Tanzimat Sonrası Osmanlı Usul Hukukundaki Gelişmeler", Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, Y:2019, C: 8, S: 1, S. 431-450.
- Akman, Ahmet, 1917 Tarihli Usul-İ Muhakeme-İ Şeriyye Kararnamesi Çerçevesinde Tanzimat Sonrası Osmanlı Adliye Teşkilatı Ve Yargılama Usulü, Ankara 2022.
- Akman, Mehmet, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Osmanlı Hukuk Mevzuatı I. Tertip Düstürün Tarihî Fihrist Ve Dizini", Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları, Yıl: 2007, Sayı: 3 S. 67-224.
- Akman, Mehmet, Osmanlı Devleti'nde Ceza Yargılaması, İstanbul 2004.
- Ali Şehbaz, Usul-İ Cezaiye, İstanbul 1310.

kayıtlara rastlanmaktadır. BOA., TFR.I.. SL..., Gömlek: 115, Sıra: 11478; 15 Cemaziyelahir 1324 (6 Ağustos 1906) "Akova Kazası Bidayet Mahkemesi Müstantiki Hasan Tahsin Efendi'nin, cinayet suçlusu olan Darovik ailesiyle olan münasebetinden dolayı azledildiği ve mahkemeye alındığına dair Kosova Adliye Müfettişliğinin tahriratı" TFR.I.. KV.. Gömlek: 188, Sıra: 18799, 01 Muharrem 1326 (4 Şubat 1908); "Delvine Kazası Naibi ve Bidayet Mahkemesi Reisi Halil, Başkatibi Şemsi ve Mustantık Muavini Abdüsselam Efendilerin su-i hallerinden dolayı azledilmeleri hususunda Adliye Nezareti'nden izin isteyen Müfettişliğin yazısı" BOA., TFR.I.. MKM. Gömlek: 3, Sıra: 279, 27 Rabiulevvel 1321 (23 Haziran 1903).

- Atar, Fahrettin, İslâm Adliye Teşkilatı, İstanbul 2017.
- Avcı, Mustafa, Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükümler, Ankara 2018.
- Avcı, Mustafa, Türk Hukuk Tarihi, Ankara 2022.
- Bayındır, Abdülaziz, İslam Muhakeme Hukuku (Osmanlı Devri Uygulaması), İstanbul 2015.
- Bingöl, Sedat, Tanzimat Devrinde Osmanlıda Yargı Reformu (Nizamiye Mahkemelerinin Kuruluş Ve İşleyişi (1840-1876), Eskişehir 2004.
- Bozkurt, Gülnihâl, Batı Hukukunun Türkiye’de Benimsenmesi: Osmanlı Devleti’nden Türkiye Cumhuriyeti’ne Resepsiyon Süreci (1839-1939), Ankara, 1996.
- Cevdet Ferid, Nazari ve Ameli Tatbikat-ı Cezaiyye, İstanbul 1340.
- Cevdet Paşa, Tezâkir, Yayınlayan: Cavit Baysun, Ankara 1991, C:4, s.194.
- Cin, Halil & AKYILMAZ, Gül, Türk Hukuk Tarihi, Ankara 2021.
- Cin, Halil: “Tanzimat Dönemi’nde Osmanlı Hukuku ve Yargılama Usulleri”, 150. Yılında Tanzimat, Ankara, 1992, s. 11-32.
- Çadırcı, Musa, Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı, Ankara 2013.
- Davison, Roderic H. Osmanlı İmparatorluğu’nda Reform, Çev: Osman Akınhay, İstanbul 2005.
- Düstur, 1. Tertip, 4. Cilt, İstanbul 1289.
- Düstur, 1. Tertip, 5. Cilt, Ankara 1937.
- Ekinci, Ekrem Buğra, Osmanlı Mahkemeleri Tazminat ve Sonrası, İstanbul 2017.
- Engelhardt, Tanzimat ve Türkiye, Çev: Ali Reşad, İstanbul 1999.
- Erem, Faruk, Ceza Usul Hukuku, Ankara 1978, s.271-281.
- Gayretli, Mehmet, Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Kanunlaştırma Çalışmaları, İstanbul, 2015.
- Gedikli, Fethi, Şura-yı Devlet: Belgeler, Biyografik Bilgiler ve Örnek Kararlarıyla, İstanbul, 2018.
- Gökçen, Ahmet, “1296 (1879) Tarihli Usul-i Muhakemat-ı Cezaiye Kanun-u Muvakkati” Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Yıl: 1994, Cilt: 4, Sayı: 1-2, s. 203-288.
- Güneş, Kadir, Arapça Türkçe Sözlük, İstanbul 2011.
- Halid Bey, Mizanü’t-Tatbik-i Usul-i Muhakemat-ı Cezaiyye Kanunu Şerhi, Dersaadet 1310.
- Hicri 1296 Konya Vilayeti Salnamesi, Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Konya, 2011.
- Hicri 1298 Konya Vilayeti Salnamesi, Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Konya 2011.
- İbnü’l Hazım Ferid, Siyaset-i Şer’iyye, (Editörler: Mehmet AYKANAT – Melikşah AYDIN) Ankara 2022.
- İlgürel, Mücteba “Subaşı” Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul 2009, C: 37, s. 447-448.
- İstanbul Kadı Sicilleri, Eyüb Mahkemesi (Havass-ı Refia) 61 Numaralı Sicil, İstanbul, 2010 (H. 1065- 1066 / M. 1655) Cilt: 27.
- Karakoç Sarkis Külliyyat-ı Kavanin, Haz.: M. Akif Aydın - Fethi Gedikli – Mehmet Akman – Ekrem B. Ekinci – M.Macit Kenanoğlu, C.1, Ankara 2006.
- Kenanoğlu M.Macit “Nizamiye Mahkemeleri” Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul 2007, C. 33, s. 185-188.
- Koç, Yunus – TUĞLUCA, Murat, “Klasik Dönem Osmanlı Ceza Hukukunda Yargılama ve Toplumsal Yapı” Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları, S: 2, s. 7-24.
- Kunter, Nurullah, “Sorgu Yargıcının Verebileceği Asli Kararlar” İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, Y: 1949, S: 4, C: 15, s. 924-950.
- Kunter, Nurullah, Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku, İstanbul 1981.
- Mahmud Esad Şeydişehri, Şerh-i Kanun-u Ceza, Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Hukukuna Giriş Mahmud Esad Seydişehri’nin Ceza Hukuku Dersleri, (Editörler: Mehmet Aykanat – İbrahim Ülker), İstanbul 2020
- Mazhat - Talat, Usûl-i Muhâkemat-ı Cezaiye Birinci Kitâb Esbab-ı Nakziye-i Temyiziye ve Mesalih-i Mütenevviva-i Adliye, İstanbul 1328.
- Miralay Hüseyin Remzi, Lügat-i Osmaniyye, İstanbul 1282.
- Mumcu Ahmet, Divan-ı Hümayun Hukuksal ve Siyasal Karar Organı Olarak, Ankara 1986.
- Ortaylı, İlber, Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti’nde Kadı, İstanbul 2017.
- Ortaylı, İlber, İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, İstanbul 2016.
- Ortaylı, İlber, Tanzimattan Sonra Mahalli İdareler, Ankara 1974.
- Osman Saib, Tahkikatı Evveliyeye ve İstintakiye, İstanbul 1302.
- Şemseddin Sami, Kamus-ı Türki, Yayına hazırlayan: Ahmet Cevdet, Dersaadet 1317.
- TANER, Tahir, Ceza Muhakemeleri Usulü, İstanbul 1955.
- Tevfik Tanık, Kanun-ı Ceza ve Usul-i Muhakemat-ı Cezaiyye Tadilatı, İstanbul 1343.
- Turinay, Faruk Yasin, "1879 Tarihli Ceza Muhakemesi Kanunu (Usul-İ Muhakemat-I Cezaiye Kanun-I Muvakkati) Üzerine Bir İnceleme", Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi, C: 11, S: 1, S. 169-228.
- Uzun, Taceddin, Muhittin Uysal, Ayhan Erdoğan, Latif Solmaz, Muhammet Tasa, Orhan Parlak, Ve Şahabeddin Kırdar, Sarf Bilgisi, (Editör:

- İsmail Hakkı Sezer), Konya 2015.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, Osmanlı Devleti'nde Saray Teşkilatı, Ankara 2014.
- Üçok, Coşkun / Mumcu, Ahmet / Bozkurt, Gülnihâl, Türk Hukuk Tarihi, Ankara 2020.
- Veldet, Hıfzı, "Kanunlaştırma Hareketleri Ve Tanzimat" Tanzimat 1, 1940 İstanbul, S. 139-208.
- Yazıcı, Murat, 39 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2013.
- Yorgaki Efendi, Usul-i Cezaiyye Ameli ve Nazari, Dersaadet 1327.
- Ziya, Şerhli Usul-i Muhakemat-ı Cezaiyye, İstanbul 1300.

ATIF BİÇİMİ / HOW CITE THIS ARTICLE

Ülker, İbrahim, 'Osmanlı Ceza Yargılamasında Müstantik (Sorgu Hâkimi)' (2023) 11(1) Ceza Hukuku ve Kriminoloji Dergisi-
Journal of Penal Law and Criminology, 41.